

IURIDICA 1

OBSAH

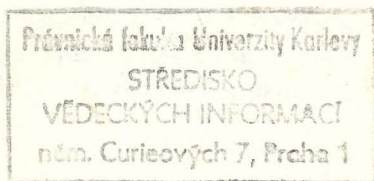
<i>Andreas Borning a Jan Musil: Modus operandi — teoretické základy a praktické zkušenosti . . . . .</i>	3
<i>Jarmila Hanyková: Aktuální otázky identifikace osob podle ručního písma . . . . .</i>	33

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Андреас Борнинг и Ян Мусил: Modus operandi — теоретические основы и практический опыт . . . . .</i>	3
<i>Ярмила Ганыкова: Актуальные вопросы идентификации лиц по почерку . . . . .</i>	33

INHALT

<i>Andreas Borning und Jan Musil: Modus operandi — theoretische Grundlagen und praktische Erfahrungen . . . . .</i>	3
<i>Jarmila Hanyková: Aktuelle Fragen der Identifizierung von Personen nach ihrer Handschrift . . . . .</i>	33

UNIVERSITÄT
KARLOVA
PRAHA

1. Úvod
2. Základní pojmy
3. Metodika výzkumu

4. Výsledky a diskuse
5. Závěr

6. Literatura
7. Přílohy

ANDREAS BORNING A JAN MUSIL

MODUS OPERANDI — TEORETICKÉ ZÁKLADY A PRAKTICKÉ ZKUŠENOSTI

I.

Způsob páchání trestné činnosti neboli *modus operandi* je fenoménem, který zajímá několik vědních disciplín; trestní právo, kriminologii a kriminalistiku. Kriminalistika si povšimla využitelnosti poznatků o způsobu páchání pro potřeby odhalování, vyšetřování a prevence trestných činů a založila na těchto poznacích několik praktických postupů a metod boje s kriminalitou.

Způsob páchání se vyznačuje řadou pozoruhodných vlastností majících bezprostřední metodologický význam pro proces poznání trestných činů. V této stati si chceme povšimnout toliko dvou těchto vlastností, které jsou pro kriminalistiku nejdůležitější.¹⁾

První příznačný rys je možno formulovat takto: Pachatel-recidivista projevuje při opakovaném páchání stejnorodých trestných činů tendenci používat takové varianty komponent způsobu páchání a takové strukturní vztahy mezi nimi, které použil již při předchozím páchání trestných činů. Jednodušeji se tato zákonitost vyjadřuje tak, že *pachatel opakuje způsob páchání trestných činů*. Tendence pachatele opakovat způsob páchání trestných činů se označuje jako *perseverance*.²⁾

Druhé kriminalisticky relevantní tvrzení zní takto:

Způsoby páchání trestných činů jsou velmi variabilní. Teoreticky lze předpokládat, že způsob páchání je individuální v tom smyslu, že každý pachatel používá svůj specifický *modus operandi*. Protože při vyšetřování trestných činů jsou jen zřídka splněny podmínky pro spolehlivé poznání individuálního charakteru trestného činu, využíváme alespoň toho, že způsob páchání je natolik variabilní, aby umožnil vymezit poměrně úzkou skupinu pachatelů, používajících shodný způsob páchání, a mezi nimi hledat skutečného pachatele. Toto pravidlo lze nazvat *interindividuální odlišností způsobu páchání trestných činů*.

¹⁾ Souhrnně o těchto rysech viz např.: Zujkov, G. G.: Poisk prestupnikov po priznakam sposobov soveršenija prestuplenij. Vysšaja škola MVD SSSR, Moskva 1970; Wnorowski, J.: Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa. Wyd. Praw., Warszawa 1978; Musil, J.: Způsob páchání trestné činnosti a jeho kriminalistický význam. Univerzita Karlova, Praha 1982.

²⁾ Z latinského *perseverantia* = setrvávání, stálost.

II.

Ačkoli o teoretické rozpracování obou naznačených problémů se zasloužila až moderní kriminalistika 20. století, jejich empirické poznání se datuje již od středověku. Svědčí o tom různé soupisy tuláků, lupičů, vrahů a jiných zločinců, jako byl např. Baseler Rathsmandat (okolo roku 1400) nebo Liber Vagatorum (1494—1499), obsahující mj. též popis různých zločineckých triků, lstí, úskoků. První pokusy o systematizaci a klasifikaci zločinců na základě jejich modu operandi nalezneme počátkem 18. století např. v knize Georga Paula Hönna „Betrugs-Lexicon“, vydané roku 1720 v Coburgu, nebo v knize Sigismunda Hosmanna, která vyšla roku 1700 ve Frankfurtu n. M. a Lipsku.³⁾ Cílem těchto publikací bylo spíše varovat širokou veřejnost před nebezpečnými zločinci; z dnešního hlediska bychom je zařadili mezi práce s preventivním zaměřením.

Od 2. poloviny 18. století se začaly objevovat různé soupisy recidivních zločinců s popisem jejich modu operandi, které byly určeny pro služební potřebu policejních orgánů — měly usnadnit vypátrání pachatelů neobjasněných trestných činů. Avé-Lallemant⁴⁾ zmiňuje takový soupis z roku 1758, který obsahoval 362 „gaunerů“ a byl vydán Bierbrauerem v Kasselu. Seznam pořízený Schafferem opakovaně v letech 1784, 1787, 1811 a 1830 byl rovněž prokazatelně využíván v policejní praxi. Z Karlsruhe je znám „Generální soupis darebáků“ („Generalgaunerliste“) z roku 1800, obsahující jména a krátkou charakteristiku 3741 zločinců; také v Tübingen pracovala policie s takovými pomůckami již od roku 1799.⁵⁾

V první polovině 19. století se začíná v policejní praxi uvědoměle prosazovat zaměření, které Robert Heindl později nazval „strategickou základní ideou boje policie se zločincem“⁶⁾ — totiž cílevědomé a široce rozšířené využití evidovaných poznatků o opakujícím se způsobu páčání k odhalování pachatelů. V „Oběžníku kurfiřtského policejního ředitelství provincie Dolní Hessensko z 23. 10. 1826“ se doporučuje zavedení a stále doplňování přesného rejstříku známých pachatelů, který by měl umožnit, jestliže chybí „jiné speciálnější stopy“, soustředit se při pátrání na „určitý počet osob. Dlouholeté zkušenosti totiž učí, že např. zloději z povolání obvykle opakují tutéž podobu krádeže, takže už způsob spáchání přivádí k osobě pachatele“.⁷⁾

Jestliže v druhé polovině 19. století poklesl zájem o praktické využití a teoretické zdůvodnění opakovatelnosti způsobu spáchání, objevil se znovu s nebyvalou intenzitou počátkem 20. století. Důvodem k tomu byl především lavinovitý růst kriminality, zejména její nejzávažnější části — řemeslné kriminality, související se změnami sociálně ekonomickými

³⁾ Soupis těchto publikací viz Avé-Lallemant: Das Deutsche Gaunerthum. Brockhaus, Leipzig 1858. Bd. 1, s. 220 a násl.

⁴⁾ Práce cit. sub 3, str. 236, 237.

⁵⁾ Viz H ö s c h l e, R.: Der modus operandi in geschichtlicher Sicht. Kriminalistik (Hamburg), 1955, 12, s. 469 a násl.

⁶⁾ Heindl, R.: Polizei und Verbrechen. Gersbach und Sohn Verlag, Berlin 1926, s. 52.

⁷⁾ Cit. podle Heindla, práce sub 6, s. 53.

podmínkami kapitalistické společnosti. Právě u řemeslné kriminality je jev opakovatelnosti způsobu páčání nejnázorněji prokazatelný a možností jeho využití k boji proti kriminalitě jsou nejšířší.

V zemích s nejvyšším podílem řemeslné kriminality vzniklo, víceméně nezávisle na sobě, několik analogických registračních systémů, pro něž se v kriminalistice vžilo mezinárodně rozšířené označení MOS (modus operandi systém). Tyto registrace jsou budovány na vědeckých principech, mají stanovenou poměrně dokonalou systematizaci znaků způsobu páčání a přesná pravidla pro jejich fungování. Smyslem této registrace je umožnit nalezení („vytypování“) pachatele prozatím neobjasněného trestného činu na základě shody znaků způsobu spáchání mezi nyní vyšetřovaným trestným činem a trestným činem, který byl spáchán a registrován v minulosti. V případě, že onen v minulosti spáchaný trestný čin byl objasněn, umožňuje kladný výsledek komparace vytyčit verzi o konkrétním pachateli nyní vyšetřovaného činu. Nyní vyšetřovaný trestný čin lze však srovnávat i s registrovanými záznamy o v minulosti neobjasněných trestných činech; potom kladný výsledek srovnání nasvědčuje verzi, že oba neobjasněné trestné činy mohly být spáchány týž (prozatím neznámým) pachatelem. Proto většina evidencí MOS se skládá z dvou paralelně vedených registrací, vzájemně srovnatelných: 1. evidence známých pachatelů, 2. evidence neobjasněných trestných činů.

Za tvůrce první novodobé registrace MOS se pokládá anglický policejní úředník Llewelyn W. Atcherley. Svůj registrační systém založil roku 1913 pod názvem *Crime Index* a zahrnul do něj pouze krádeže vloupáním.

Atcherley u každého skutku krádeží vloupáním sledoval 10 komponent:

1. objekt napadený vloupáním,
2. způsob vniknutí,
3. použité nástroje,
4. odcizený majetek,
5. doba činu,
6. úskoky použité pachatelem ke vniknutí do objektu,
7. legendu pachatele, vysvětlující jeho přítomnost na místě,
8. spolupachatelství,
9. použité dopravní prostředky,
10. svérázné detaily provedení.

Atcherley vypracoval podrobné číselníky variant jednotlivých komponent, které mu umožnily znaky klasifikovat a vyjádřit numerickým kódem, pod nímž byla karta založena v evidenci.

Krátce nato v roce 1919 vypracoval v USA náčelník berkeleyjské policie Augustin Vollmer univerzálnější evidenci MOS, do níž zařadil nejen krádeže vloupáním, ale další tzv. kriminální trestné činy.

V témže roce byl v Německu vydán zákon o říšské kriminální policii,

jehož předlohu vypracoval Robert Heindl, v němž nalezlo právní zakotvení „objasňování řemeslně spáchaných zločinů srovnáním pracovní metody . . .“, čímž mělo být „. . . docíleno lepší potírání řemeslné zločinnosti veřejným právem“. MOS vzniklý na berlínském policejním ředitelství byl ve 20. letech dále zdokonalován Hansem Schneickertem a stal se vzorem pro zavádění evidencí MOS i v dalších evropských zemích, mj. také v předmnichovské ČSR.

III.

O teoretické vypracování principů MOS se zasloužil zejména Robert Heindl ve svém světově proslulém díle *Zločinec z povolání*.⁸⁾ Pro empiricky poznatý a již dlouhou dobu v praxi využívaný úkaz opakovatelnosti způsobu páchaní nalezl teoretické vysvětlení v pojmu *perseverance*, který je užíván i v obecné psychologii.⁹⁾

Heindl při aplikaci pojmu *perseverance* na oblast modu operandi byl historicky determinován poznatky načerpanými studiem soudobého stavu řemeslné kriminality. Sociální složení „zločinců z povolání“ tehdejší etapy vývoje kapitalistické společnosti nepochybně Heindlovi poskytovalo dostatek důkazů o tom, že jde z převážné části o deklasované vrstvy, stigmatizované neutěšenými sociálními podmínkami. Heindl se navíc opíral o zjednodušující kriminologické teorie pozitivistického zaměření (Caesare Lombroso, Enrico Ferri apod.), spatřující hlavní kořeny kriminality v biologických anomáliích pachatelů.

Odtud Heindl dovozuje, že též *perseverance* je v převážné většině případů „vysvědčením chudoby“, výsledkem duševní a tělesné „méněcennosti“ pachatelů.

„Většina řemeslných zločinců jsou tělesně zchátralí duševní lenoši. O to se stará alkohol, kokain, nedostatečný spánek, nepravidelný život, pobyt v páchnoucích lokálech, onanie a podobné excesy. A tato méněcennost to asi je, která vede k neustálému opakování těchže samých postupů, která brání vymyslet si nové triky, která řadí k charakteristice zločince z povolání jistou stupidní rutinu.

Ale snad ani nepotřebujeme pěstovat tak subtilní psychologii. Snad je to jednoduše jen každému člověku vrozený sklon k setrvačnosti, náchyllost ke klusu ve starých kolejích, kterou sdílí se stádem dobytka a drožkářskými koňmi. Zločinec z povolání páchá své zločiny stejně řemeslně, jako jiný lepší každodenně tytéž pytlíky, vykonává tytéž pohyby na soustruhu, zasazuje tatáž bodnutí telatům a prasatům.“

⁸⁾ Heindl, R.: *Der Berufsverbrecher*. 6. Auflage. Pan-Verlag Rolf Heise, Berlin 1928.

⁹⁾ Viz např. Levitov, N. D.: *Psichičeskije sostojanija perseverancii i ridignosti*. Voprosy psichologii, 1971, No. 5.

Na jiném místě konstatuje, že „... zločinci, kteří neustále vymýšlejí nové ohromující triky, jsou v praxi mimořádně vzácní... Zločinci z povolání jsou plagiátoři svých vlastních dřívějších případů nebo dokonce jen napodobitelé cizích. Když se zločinci z povolání jednou podaří trik, tak ho stále znovu opakuje v otrocky věrné kopii. I když ví, že jeho »rukopis« je policii znám, ... nemůže přesto jednou praktickou metodu opustit... Nic nemůže zločinci z povolání zabránit hrát vždy znovu tutéž hru. A i když ví, že to znamená jeho záhubu, vrací se stále zpět ke svému speciálnímu triku jakoby pod hypnotickým tlakem. Připomíná dobytče, které se jankovitě vrací do hořící stáje, aby tam přišlo o život...“¹⁰⁾

Heindlovo teoretické zdůvodnění příčin perseverance je silně zjednodušující a z hlediska dnešního psychologického poznání nemůže obstát. Nicméně popis jevové stránky, tj. samotný fakt perseverance, příznačný pro řemeslnou kriminalitu první poloviny 20. století v kapitalistických státech, vcelku adekvátně vystihuje realitu.

Tomu též odpovídá skutečnost, že evidence MOS v prvních desetiletích své existence fungovala vcelku úspěšně a o její užitečnosti při odhalování pachatelů tzv. kriminálních trestných činů nebylo vcelku žádného sporu. K tomu přispělo i to, že jak Heindl sám, tak další tvůrci a zdokonalovatelé MOS si byli vědomi hranic možností MOS. Přes Heindlovo nadnesené tvrzení o „otrocky věrné kopii“ se od počátku vcelku realisticky uznávalo, že perseverance se zpravidla netýká způsobu páčání jako celku, ale je spíše parciální, omezená na některé komponenty a vztahy nebo jejich kombinace. Tomu byla vždy přizpůsobena i organizace MOS a způsob jeho využívání.

IV.

Tento pozitivní postoj kriminalistické teorie i praxe, hodnotící vcelku „optimisticky“ efektivnost MOS, se začal měnit v padesátých a šedesátých letech našeho století. V socialistických zemích k tomu ve své době přispěly některé zjednodušující kriminálně politické úvahy, vycházející z nesprávného předpokladu, že v podmínkách socialistické výstavby v relativně krátké době odpadnou podmínky pro výskyt recidivní kriminality vůbec. N. V. Těrzijev dokonce chybně tvrdil, že „v SSSR se vůbec neprovádí registrace pachatelů podle způsobů trestného jednání“ a že tato registrace existuje pouze v kapitalistických zemích, kde se vyskytuje profesionální zločinnost.¹¹⁾ Ve skutečnosti evidence MOS ani v Sovětském svazu nikdy nepřestala existovat, i když byla ve čtyřicátých letech omezena a zjednodušena.

Nehledě na tyto subjektivní mylné názory, nemající oporu v realitě,

¹⁰⁾ Heindl, R.: práce cit. sub 8, s. 142—155.

¹¹⁾ Viz *Nastolnaja kniga sledovatelja*. Gosjurizdat, Moskva 1949, s. 176.

se však v téže době začínají objevovat objektivní příznaky toho, že efektivnost MOS se snižuje, že klesá množství trestných činů, jejichž pachatelé byli odhaleni za pomoci MOS. Mnozí autoři poukazují na značnou pracnost činností spojených s fungováním MOS (sběr dat, jejich zpracování a vyhledávání) a na druhé straně na malou výslednost. Tyto argumenty zvláště zesílily poté, co tzv. „klasický“ MOS, založený na manuálně vedených kartotékách, v nichž jedinou mechanizací představovaly ručně perforované děrné štítky a ruční analyzátoři, byl v řadě zemí nahrazen vyššími stupni automatizace: Nejprve to bylo děrnoštítkové strojové zpracování (např. v ČSSR děrnoštítkové zařízení ARITMA, sestávající z děrovače a elektronického třídiče) a od 60. let vznikají automatizované informační systémy založené na bázi počítačové techniky (např. v USA a NSR počítače typu IBM 360/40). Jak známo, tato moderní výpočetní technika, doplněná navíc o rozsáhlou komunikační síť s velkým počtem terminálů (např. v NSR jde o systém INPOL), je velmi drahá a její oprávnění je třeba podepřít prokazatelnými efekty. Protože ani automatizace MOS nepřinesla očekávaný okamžitý efekt, začaly se v teorii i praxi množit otázky, zda za dnešních podmínek má MOS vůbec ještě smysl a začíná se mluvit o mezinárodní *krizi MOS*.

Základní pochybnost o oprávněnosti MOS je možné zformulovat do otázky:

„*Existuje ještě v podmínkách soudobé kriminality perseverance?*“ Odpovědi na tuto otázku vyslovované v kriminalistické literatuře jsou velmi kontroverzní, zejména v některých zemích západní Evropy (v socialistických zemích spíše převládají kladné odpovědi). Přitom je zajímavé konstatovat, že v táboře těch, kteří platnost teze o perseveranci za dnešních podmínek odmítají,¹²⁾ je právě tak mnoho teoretiků a praktiků jako v táboře těch, kteří dnes stejně jako dříve pokládají perseveranci pachatelů za reálný fenomén.¹³⁾

¹²⁾ Např. Schuster, L.: Perseveranz-kriminaltechnische Methoden im Umbruch? Kriminalistik 1983, 10, s. 484; Schuster, L. — Eyrieh, H.-J.: Zweifel an der generellen Gültigkeit der Perseveranzhypothese. Kriminalistik 1984, 10, s. 487; Steffen, W.: Perseveranz und modus operandi. Kriminalistik 1983, 10, s. 481; Friedrich, B.: Von Perseveranz kaum eine Spur. Kriminalistik 1986, 4, s. 188.

¹³⁾ Např. Wensky, O.: Ist das kriminalpolizeiliche Meldesystem noch zeitgemäss? Kriminalistik 1960, 1, s. 19; Pfister, O.: Verbrecherperseveranz als Grundlage des kriminalpolizeilichen Meldedienstes. Kriminalistik 1965, 8, s. 399; Walliser, F.: Baden-Württemberg: Mehr Perseveranz als anderswo? Kriminalistik 1986, 6, s. 285.

V současné době však existuje ohledně teoretické odůvodnění MOS ještě další pochybnost, kterou lze zformulovat do otázky: „*Existuje v podmínkách soudobé kriminality dostatečná interindividuální odlišnost způsobu páchaní trestných činů různých pachatelů?*“

MOS může úspěšně fungovat pouze tehdy, jestliže variabilita znaků způsobu páchaní je tak velká, aby umožňovala, když již ne identifikaci pachatele, tedy alespoň vymezení poměrně úzké skupiny potenciálních pachatelů, užívajících shodný způsob páchaní. Kdyby všichni pachatelé používali stejné způsoby páchaní, neměl by MOS žádnou cenu.

V pojmech teorie identifikace lze říci, že MOS má umožnit alespoň *určení skupinové příslušnosti*. Čím užší je takto určená skupina, tím efektivněji plní MOS svou funkci: umožnit vytyčení vyšetřovací verze o potencionálním pachateli. Je-li takto sestavená skupina tak široká, že prověrka všech vytypovaných osob je prakticky nerealizovatelná, přestává MOS plnit své poslání.

Již od počátku existence MOS se vždy počítalo s tím, že část znaků způsobu páchaní není absolutně specifická pro jediného pachatele a že se shodné znaky vyskytují u různých pachatelů. Tento fakt nebyl pokládán za zásadní překážku fungování evidence MOS, protože se axiomatically předpokládalo, že tendence k interindividuální odlišnosti, vyplývající z individuálních osobnostních rysů pachatele, je obecně silnější než tendence k typičnosti (standardnosti) způsobu páchaní.

Tento předpoklad je však v posledních desetiletích zpochybňován. V řadě kriminalistických prací se tvrdí, že pro soudobou kriminalitu je příznačná *uniformita*, malá originalita pachatelů, která způsobuje, že pachatelé používají pouze několik málo variant znaků způsobu páchaní. Tuto tendenci ve fenomenologii kriminality konstatuje např. Hanausek, Ney, Augustin, Dolní, Podlesný a další.¹⁴⁾

V poklesu variability způsobu páchaní je spatřována další příčina malé efektivity MOS. Okruh potenciálních pachatelů, používajících shodný způsob páchaní, vytypovaný v MOS, je příliš velký a prakticky obtížné prověřitelný. I z toho vyplývá nedůvěra v účinnost MOS.

¹⁴⁾ Hanausek, T.: Modus operandi i alibi — ewolucja znaczenia pojęć. Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, 1978, 8, s. 221—240; Ney, W.: Die Bedeutung der Perseveranz für die kriminalistische Bewertung des modus operandi. Forum der Kriminalistik 1969, 2, s. 342—344; Augustin, J.: Kriminálně taktické rysy opakování trestné činnosti mládeže. Kriminalistický sborník 1967, 4, s. 249—256; Dolní, J.: Hodnocení některých znaků způsobů spáchání krádeže vloupáním. Čs. kriminalistika 1974, 2, s. 101—119; Podlesný, J.: Některé závěry z empirického zkoumání kriminální trestné činnosti a jejich využití v kriminalistické taktice. Čs. kriminalistika 1969, 3, s. 211—225.

Čím lze vysvětlit tyto nové jevy, dotýkající se samotných pílírů, na nichž je vybudován MOS? Uvedeme zde některé možné explikace mající oporu v proměnách soudobých sociálních podmínek. Těmito argumenty lze objasňovat společně jak úpadek perseverance, tak pokles inter-individuální odlišnosti, a proto je na tomto místě uvádíme souhrnně:

1. V posledních desetiletích došlo k řadě *hlubokých sociálních změn*. Pokračující koncentrace lidí v průmyslových aglomeracích, zvýšení hustoty osídlení, intenzivní výměna informací, konzumní způsob života, vliv masové kultury a řada dalších vlivů způsobuje jisté stírání individuality lidí a jejich chování, vede k větší anonymitě, k zužování variační šíře v paletě možných výběrů, k odstraňování diferencí a k preferování standardních modelů chování. Tento úkaz je sociologií popisován i v nekriminálních druzích chování (srov. např. uniformitu módních vln v odívání, účesech, tanci apod.) a může se projevit i v trestné činnosti zmíněnou uniformitou.

2. Nesporným faktem je *zvýšená mobilita obyvatelstva* spojená s rozšířením hromadné i individuální dopravy. Proto je někdy zpochybňován dříve nesporný princip úzké lokální souvislosti mezi místem činu a místem bydliště nebo pracoviště pachatele a je vznášena hypotéza „cestujícího pachatele“.

3. *Informační kontakt* lidí je dále nebývale prohlubován působením hromadných sdělovacích prostředků, literatury, filmu, videotechniky apod. Dochází rovněž k nespornému zvyšování průměrné vzdělanostní úrovně obyvatelstva, zasahujícímu i pachatele trestných činů. Pro pachatele je snazší opatřit si i odborné kriminalistické informace a racionálně je využít při formování modu operandi tak, aby ztížili odhalení trestného činu. Často je v literatuře popisován jev tzv. „kriminální nákazy“ a „kriminální nápodoby“ — přebírání „osvědčených“ způsobů páchaní trestných činů od jiných pachatelů.

4. Soudobý vzdělanější pachatel je patrně více schopen uvědomit si *riziko*, vyplývající pro něho z opakování modu operandi, protože ví, že bezpečnostní orgány vedou registraci MOS. Je také schopen účinněji simulovat a inscenovat obraz způsobu páchaní, obměňovat a inovovat modus operandi.

5. Ve všech společenských a hospodářských oborech moderní industriální společnosti se prosadila z důvodu hospodárnosti a efektivnosti jednotná *typizace a standardizace* staveb, strojů, náradí a vůbec všech průmyslových výrobků, produkovaných v masovém rozsahu. To způsobuje, že také manipulace s těmito výrobky je poměrně uniformní. V ČSSR např. vybavení bytových dveří v novostavbách stejným typem cylindrických zám-

ků zn. FAB vedlo k hromadnému rozšíření několika málo stejných způsobů krádeží vloupáním do bytů (rozlomení vložek zámků; použití planžety; odvrtávání).

Snadná dostupnost dokonalých nástrojů zbavila mnohé pachatele nutnosti rukodělně si zhotovovat speciální zločinecké nástroje.

6. Na nižší výskyt perseverance v socialistických zemích by mohly mít vliv i některé podstatné *odlišnosti ve skladbě kriminality* oproti kapitalistickým zemím. I když dnes některé znepokojivé jevy ukazují, že přílišný optimismus ohledně úplného zániku řemeslné kriminality za socialismu nebyl zcela namístě, přece jen je nesporné, že její výskyt je nižší než v kapitalistických zemích. Rovněž rozsah takových jevů, jako je terorismus, kriminalita spjatá s narkomanií apod., je v socialistických zemích menší.

VII.

Ověřit platnost tezí o perseveranci a o interindividuální odlišnosti způsobu páchaní v soudobé kriminalitě nelze pouze teoretickou analýzou, ale především empirickými výzkumy. Podobných empirických výzkumů není v literárních pramenech uváděno mnoho. Z autorů socialistických zemí publikovali výsledky svých empirických výzkumů např. Ney,¹⁵⁾ Božyczko,¹⁶⁾ Katona,¹⁷⁾ Lázár,¹⁸⁾ Dolní,¹⁹⁾ Podlesný,²⁰⁾ ze západních autorů je třeba zmínit např. Pfistera,²¹⁾ Schustera a Eyricha,²²⁾ Friedricha,²³⁾ Wallisera.²⁴⁾

Téměř všechny dosavadní empirické výzkumy byly zaměřeny na majetkové trestné činy, především na krádeže vloupáním a podvody. Důvody, proč právě tyto delikty jsou zkoumány z hlediska perseverance, jsou nashodě:

¹⁵⁾ Ney, W.: Untersuchung zum Straftatenvergleichssystem bei der Bekämpfung der Kriminalität in der DDR. Diss. Leipzig 1968 (nepublikováno).

¹⁶⁾ Božyczko, L.: Kradzież z włamaniem i jej sprawca. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970.

¹⁷⁾ Katona, G.: „Modus operandi“ recidivistů. Sborník materiálů III. mezinárodního kriminalistického sympozia. MV Praha 1965, s. 295.

¹⁸⁾ Lázár, B.: Úloha modu operandi v předcházení a odhalování trestných činů se zvláštním zřetelem k pachatelům patřícím do mladé věkové skupiny. Sborník materiálů IV. mezinárodního kriminalistického sympozia. Budapešť 1966.

¹⁹⁾ Práce cit. sub 14.

²⁰⁾ Práce cit. sub 14.

²¹⁾ Pfister, W.: Verbrecherperseveranz in kriminologischer Sicht. In: Kriminologische Schriftenreihe, Bd. 22, Hamburg 1966, s. 127.

²²⁾ Práce cit. sub 12.

²³⁾ Práce cit. sub 12.

²⁴⁾ Práce cit. sub 13.

1. jde o trestné činy velmi časté,
2. ve srovnání s jinými trestnými činy způsobují mnoho stop,
3. při jejich páchání je pachatel poměrně málo omezován objektivními podmínkami, takže při volbě a utváření způsobu spáchání je ponechán relativně velký „herní prostor“ pro projevení subjektivních individuálních vlastností,

4. při vyšetřování těchto trestných činů je častěji než u mnohých jiných trestných činů pachatel v počátcích vyšetřování neznámý. Ze stop na místě činu je třeba zrekonstruovat způsob spáchání trestného činu a z něj usuzovat na vlastnosti pachatele.

Závěry výzkumů, k nimž dospěli někteří z uváděných autorů, jsou z části rozporné a neřeší všechny relevantní problémy. Proto jsme uskutečnili nezávislé empirické výzkumy v NDR a v ČSSR, jejichž některé výsledky zde uvedeme:

A.

Empirický výzkum NDR

Cílem tohoto výzkumu bylo analyzovat způsob páchaní trestného činu a zjistit informace o existenci, druhu a rozsahu perseverantních jednání.

Náhodným výběrem byl sestaven základní soubor 1200 pachatelů, z něhož byl vybrán podsoubor recidivistů (velikost podsouboru byla 40 % základního souboru), splňující tyto podmínky:

- několikanásobná recidiva,
- páchání těchto druhů trestných činů:
  - krádeže vloupáním,²⁵⁾
  - loupeže,
  - podvod ke škodě osobního, resp. soukromého vlastnictví,
  - sexuální trestné činy,
  - žhářství,
- spáchání deliktu ve velkoměstě.

Skutky trestných činů byly ve výzkumu sledovány ve 150 znacích způsobu páchaní.

K nejdůležitějším výsledkům výzkumu lze řadit zjištění, že z celého základního souboru 1200 pachatelů jich 26 % vykazovalo perseveranci v jednotlivých elementech nebo v komplexu jednání. V podsouboru vy-

²⁵⁾ Do skupiny krádeží vloupáním tak, jak jsou chápány v čs. kriminalistické literatuře, se v NDR řadí tři druhy deliktů: Einbruchsdiebstähle, Einsteigediebstähle, Nachschlüsseldiebstähle.

braném podle uvedených kritérií byl podíl perseverantních pachatelů 67 % (!).

Výzkumem bylo doloženo, že perseverance a relativní vzácnost znaků způsobu páčání, nutná pro individualizaci neznámého pachatele, jsou dva, ve své podstatě vzájemně nezávislé pojmy. Např. u krádeží vloupáním bylo zjištěno jen velmi málo statisticky vzácných znaků způsobu spáchání, ačkoliv podíl perseverantních pachatelů v této kategorii deliktů je relativně vysoký. Na druhé straně u pachatelů podvodů, u nichž perseverance byla poměrně malá, existoval větší počet vzácných a tedy pro individualizaci kvalitnějších znaků.

Cenné výsledky byly zjištěny analýzou vztahů místa činu, místa bydliště a místa stálého pobytu (např. víkendového pobytu) pachatele. Pro všechny zkoumané kategorie deliktů mohl být prokázán *vysoký výskyt úzkého lokálního vztahu pachatele k místu činu*.

Výzkum dále prokázal, že některá klasická perseveranční kritéria nejsou dnes již tak významná, jak tomu bylo ještě před 30—50 lety (např. nástroje trestného činu). Vysokou perseverancí se vyznačuje výběr útoku, výběr oběti a speciální fáze jednání při páčání. Jako překonané se ukázaly být představy o perseveranci jako téměř úplném opakování modu operandi.

Ve všech pěti zkoumaných kategoriích trestných činů bylo jen relativně málo znaků spáchání, které byly pachateli stabilně opakovány a nadto byly relativně vzácné ve srovnání se základním souborem stejnorodých způsobů páčání. Z toho důvodu není možné přenášet teoretické předpoklady o pravděpodobnosti spáchání trestných činů registrovaným perseverantním pachatelem na závěry o pravděpodobnosti pozitivní identifikace pachatele srovnáním spáchaných trestných činů.

Potvrdilo se, že velkou individualizační hodnotu mají ty elementy způsobu páčání, které jsou relativně nezávislé na objektivních situačních podmínkách a umožňují velký počet subjektivních individuálních výběrů kriminálních jednání.

Velmi zajímavé výsledky, které se do jisté míry odlišují od ostatních čtyř zkoumaných kategorií deliktů, byly zjištěny ohledně *perseverance u žhářů*. Uvedeme některé konkrétní výsledky:

V podsouboru několikánásobných recidivistů-žhářů bylo možno perseveranci zjistit u 70,5 % pachatelů. Přes 60 % pachatelů se přidržuje při opakovaném páčání činů všech zkoumaných znaků (kombinací) způsobu páčání. Tak vysoký podíl „klasické perseverance“ nám není z jiných výzkumů znám.

Perseverantní pachatelé-žháři spáchali asi 95 % činů v místech, k nimž měli vztah.

Ohledně *osobnostních rysů* perseverantních pachatelů-žhářů byla uči-

něna tato pozoruhodná zjištění: Jejich nejvyšší frekvence je ve věkových skupinách 14 až 16 a 17 až 30 let. Perseverantní žháři méně často vyrůstají v narušených rodinných a výchovných poměrech, ale přesto vykazují více psychických anomálií. Právě tak je zajímavá skutečnost, že perseverantní pachatelé-žháři mají v průměru vyšší školní vzdělání a vyšší pracovní kvalifikaci než neperseverantní.

U žádného perseverantního pachatele-žháře nebyla zjištěna při opakovaných deliktech změna motivu. Velmi často — ve 40 % se u nich vyskytuje motiv „potěšení z ohně“ (u neperseverantních pachatelů pouze 8,7 %) a v 19,5 % případů „hasičský motiv“ (u neperseverantních pachatelů 13 %).

Statisticky signifikantní rozdíly mezi perseverantními a neperseverantními žháři ukazují dále na to, že

— perseverantní pachatelé nejednají tak často jako jiní na základě spontánního rozhodnutí,

— perseverantní pachatelé častěji než jiní páchají žhářství v místě stálého bydliště, řidčeji v místě zaměstnání a v místě, kde tráví volný čas,

— z viktimologického hlediska je nápadné, že perseverantní pachatelé v protikladu k jiným nemají žádný vztah k předmětu útoku.

Výzkum ukázal, že mezi příčinami a podmínkami perseverantního jednání hrají větší roli vnitřní, subjektivní aspekty, než aspekty vnější, objektivní. Dokladem toho je zjištění, že zkoumání doby činu (měsíce, dny v týdnu, denní doba), většiny zvláštností předmětu útoku a také formy vlastnictví napadeného objektu nepřineslo žádné signifikantní rozdíly mezi skupinami perseverantních a neperseverantních pachatelů.

Ve všech pěti zkoumaných skupinách deliktů měly pro zkoumání perseverance fáze *přípravy a utajování činu* přinejmenším stejný význam, jako fáze bezprostředního páchání. Dokonce se ukázalo, že ve fázích přípravy a utajování činu vystupuje individualita pachatele silněji.

Nemalou cenu pro analýzu modu operandi má zjištěný fakt, že perseverantní pachatelé se přidržují jimi zvoleného způsobu páchání i poté, co byli již předtím vyšetřováni a soudně trestáni.

B.

Empirický výzkum ČSSR

Tento výzkum, týkající se krádeží vloupáním, řešil mezi jinými úkoly také problém perseverance a interindividuální odlišnosti způsobu páchání.

Výzkumný soubor zahrnoval 605 skutků krádeží vloupáním, spáchaných 234 pachateli na území hl. města Prahy. Ke každému skutku bylo sledo-

váno 48 znaků týkajících se způsobu spáchání a ke každému pachateli 29 osobnostních charakteristik, které by mohly být významné pro způsob páchaní.

Perseveranci jsme zjišťovali nikoliv za dobu celé „kriminální kariéry“ pachatele, ale pouze ve vztahu k těm opakovaným krádežím vloupáním, pro které byl společně stíhán v jedné trestné věci.

Byli jsme přitom postaveni před známý problém: Používání shodného způsobu spáchání může být buď projevem perseverance, nebo projevem tendence ke standardnosti (typičnosti, uniformitě). Abychom mohli kvantitativně diferencovat, která část opakovatelnosti jde na vrub perseverance a která část jde na vrub uniformity, vytyčili jsme tuto hypotézu:

Ve zvolených znacích způsobu páchaní krádeží vloupáním, kterých se opakovaně dopustil týž pachatel, se vyskytují shodné varianty komponentů způsobu páchaní častěji než u krádeží vloupáním, kterých se dopustili rozdílní pachatelé. Předpokládáme tedy, že fakt perseverance se projeví jako „přírůstek“ četnosti shodných variant nad úroveň výskytu shodných variant u různých pachatelů.

Vytyčenou hypotézu jsme testovali takto:

Sestavili jsme 10 podsouborů skutků krádeží vloupáním podle druhů napadených objektů. Homogenizací podsouborů podle druhu objektů jsme chtěli vyloučit silnou závislost způsobu páchaní na objektu napadení. Samostatným podsouborem byly tedy např. skutky krádeží vloupáním do obchodů atd.

V rámci každého z deseti podsouborů jsme sestavili dvě podskupiny:

Podskupinu A tvořily dvojice skutků krádeží vloupáním, v nichž oba skutky spáchal týž pachatel. Pokud se pachatel dopustil více než dvou skutků krádeží vloupáním do objektů stejného druhu, utvořili jsme kombinací skutků dvojice ze všech jeho skutků.

Podskupinu B tvořily dvojice skutků krádeží vloupáním, sestavené tak, aby každý skutek ve dvojici spáchal rozdílný pachatel (náhodný výběr se prováděl losováním s vrácením).

Skutky, spáchané ve spolupachatelství, jsme do podsouborů nezařadili, protože interpretace faktu opakovatelnosti by u nich nebyla jednoznačná.

Ohledně každé z utvořených dvojic skutků zvláště jsme zjišťovali, zda u každého ze sledovaných znaků způsobu páchaní se ve dvojici vyskytují shodné či rozdílné varianty způsobu páchaní.

Celkový přehled o výsledcích testování poskytuje sumární tabulka (1), obsahující sumy četností shod a neshod variant znaků ve dvojicích skutků pro souhrn všech 48 sledovaných znaků způsobu páchaní v jednotlivých deseti podsouborech (v tabulce nejsou zahrnuty případy, kdy se určitý znak způsobu spáchání nepodařilo objasnit).

Testování hypotézy potvrdilo správnost našeho předpokladu o perseveranci pachatelů alespoň v rámci téže časově související série skutků, spáchané před zahájením trestného stíhání. „Přírůstek“ případů shodnosti

Tabulka 1. *Perseverance pachatelů projevující se u 48 znaků způsobu páchní krádeží vloupáním*

Podsoubor skutků krádeží vloupáním	Absolutní četnosti shod a neshod		Relativní četnosti shod a neshod		χ^2 $v = 1$	p	Q	
	A	B	A	B				
	týž pachatel	různí pachatelé	týž pachatel	různí pachatelé				
	1	2	3	4	5	6	7	
1. do bytů v činžovních domech $n_A = 2305$, $n_B = 2764$	shody	2350	1783	83	65	269,59	0,001	0,479
	neshody	455	981	17	35			
2. do bytů v rodinných domech $n_A = 219$ $n_B = 224$	shody	187	140	85	63	29,20	0,001	0,556
	neshody	32	84	15	37			
3. do obchodů, kiosků $n_A = 667$ $n_B = 610$	shody	504	363	76	60	37,94	0,001	0,356
	neshody	163	247	24	40			
4. do restaurací, hostinců $n_A = 1327$ $n_B = 1260$	shody	1090	746	82	60	164,49	0,001	0,520
	neshody	237	514	18	40			
5. do kanceláří $n_A = 1464$ $n_B = 1320$	shody	1198	850	82	64	108,44	0,001	0,427
	neshody	266	470	18	36			
6. do průmyslových objektů $n_A = 747$ $n_B = 613$	shody	660	368	88	60	121,87	0,001	0,669
	neshody	87	245	12	40			
7. do skladů, šaten $n_A = 1108$ $n_B = 994$	shody	1070	610	97	61	402,63	0,001	0,893
	neshody	38	384	3	39			
8. do kulturních a školních zařízení $n_A = 754$ $n_B = 736$	shody	565	384	75	52	82,50	0,001	0,465
	neshody	189	352	25	48			
9. do sklepů, půd, chodeb $n_A = 1357$ $n_B = 1246$	shody	1269	786	94	63	363,16	0,001	0,788
	neshody	88	460	6	37			
10. do chat, zahradních domků $n_A = 753$ $n_B = 669$	shody	646	410	86	61	110,78	0,001	0,595
	neshody	107	259	14	39			

n_A, n_B = počet znaků způsobu páchní v porovnávaných podskupinách A, B, které byly objasněny

v = počet stupňů volnosti

p = hladina významnosti

Q = Yuleův koeficient asociace

variant znaků, který lze připsat na vrub perseveranci, je statisticky vysoce signifikantní.

Je ovšem skutečností, jak ukazuje tabulka (1) ve sloupci 4, že i ve dvojicích náhodně vybraných skutků, spáchaných rozdílnými pachateli, se v nadpolovičním počtu dvojic skutků vyskytují shodné varianty znaků způsobu páchaní. Tento úkaz lze interpretovat jako projev typičnosti, standardnosti v jednání různých pachatelů a je podmíněný zejména shodnými objektivními podmínkami, v nichž se ocitají pachatelé trestných činů, shodnými subjektivními vlastnostmi a z části též tzv. kriminální nápodobou.

Vzhledem k vysoké úrovni shodnosti variant znaků způsobu páchaní u různých pachatelů představuje relativní přírůstek opakovatelnosti z důvodů perseverance jen menší podíl z celkového výskytu shodných znaků v porovnávaných skutcích. Prakticky to znamená, že v jednotlivých konkrétních případech analýzy a srovnávání modu operandi je nesnadné rozhodnout, zda výskyt shodných variant znaku způsobu páchaní je projevem perseverance (a zda tedy dva činy se shodnými znaky byly spáchaný tímž pachatelem) nebo zda je projevem standardnosti (typičnosti) variant u různých pachatelů. Tato nesnáze způsobuje značný stupeň nejistoty při vytyčování vyšetřovacích verzí o pachateli a snižuje výslednost využití evidencí MOS.

Četnosti shod a neshod jsme zjišťovali nejen souhrnně pro všech 48 sledovaných znaků způsobu páchaní, ale též pro každý znak zvlášť. Pro ilustraci reprodukuje jednu z 480 čtyřpolních tabulek, v nichž jsou podchyceny výsledky těchto zjištění:

Tabulka 2. *Perseverance pachatelů projevující se u znaku „Způsob vnikání do objektu“ při krádežích vloupáním do bytů v činžovních domech*

Podskupina	Absolutní četnosti			Relativní četnosti		
	Shody variant	Neshody variant	Celkem	Shody variant	Neshody variant	Celkem
	1	2	3	4	5	6
A. Tíže pachatelé ve dvojicích skutků	45 (25)	27 (47)	72	0,63	0,37	1
B. Rozdílní pachatelé ve dvojicích skutků	6 (26)	67 (47)	73	0,08	0,92	1
Celkem	51	94	145	0,35	0,65	1

$$\begin{aligned} \chi^2 &= 48,4 \\ v &= 1 \\ p &= 0,001 \end{aligned}$$

v = počet stupňů volnosti

p = hladina významnosti

V závorce jsou udány teoretické četnosti.

Při tomto odděleném srovnávání shod a neshod variant jednotlivých znaků byly u většiny znaků prokázány mezi podskupinami A a B signifikantní diference, potvrzující fakt perseverance. Velmi výrazně se fakt perseverance projevoval např. u znaků:

- způsob opatřování nástrojů předem,
- způsob typování objektu napadení,
- využití vztahu pachatele k objektu napadení,
- využití zvláštních výhodných podmínek,
- způsob vniknutí do objektu,
- způsob překonávání překážek uvnitř objektu,
- charakter použitých nástrojů z hlediska původu,
- charakter použitých nástrojů z hlediska pracovní funkce,
- volba denní doby,
- způsoby zabraňující vzniku stop,
- způsob nakládání s nástroji po činu,
- dodatečný návrat pachatele na místo činu,
- ovlivnění alkoholem při páčání činu.

U některých znaků naproti tomu nebyla perseverance prokazatelná. To se týká např. znaků:

- volba dne v týdnu,
- chování pachatele při vyrušení,
- způsob příchodu pachatele na lokalitu místa činu,
- způsob odchodu pachatele z lokality místa činu,
- způsob nakládání s odcizenými předměty.

Rozlišování znaků způsobu páčání na takové, u nichž se projevuje výrazně perseverance, a na takové, u nichž se perseverance neprojevuje, je kriminalisticky velmi významné. Umožňuje správně ocenit význam jednotlivých znaků pro systém modus operandi a pro tvorbu vyšetřovacích verzí.

Interindividuální odlišnost způsobu páčání jsme ověřovali tím, že jsme pro každý sledovaný znak stanovili katalog jeho variant a zjišťovali jsme ohledně každé varianty dvojí druh četnosti:

1. četnosti skutků, u nichž se daná varianta vyskytla,
2. četnosti pachatelů, kteří používají danou variantu.

Z hlediska efektivnosti MOS lze za zvlášť výhodné pokládat takové znaky, u nichž se jednak vyskytuje velké množství variant a u nichž rozdělení četností výskytu variant je relativně rovnoměrné.

Pro ilustraci výsledků našeho empirického výzkumu uvádíme tabulku 3,

Tabulka 3. Způsob vnikání do objektu

Způsob vniknutí do objektu	Skutky		Pachatelé	
	Absolutní četnost skutků $n_s = 605$	% ze skutků, u nichž znak byl objasněn 100 % = 593	Absolutní četnost pachatelů $n_p = 234$	% z pachatelů, u nichž znak byl objasněn 100 % = 227
	1	2	3	4
1. OKNEM z toho:	219	37,0	95	41,9
1.1. rozbije sklo cihlou, kamenem	11	1,9	5	2,2
1.1. rozbije sklo rukou, nohou, tělem	32	5,4	9	4,0
1.3. rozbije sklo jiným předmětem	17	2,9	9	4,0
1.4. rozbije sklo u olivy a pak otevře	15	2,5	10	4,4
1.5. vypáčí rám u uzávěry	7	1,2	2	0,9
1.6. vypáčí okenice	9	1,5	6	2,6
1.7. odstraní tmel, lišty — sklo vyjme	7	1,2	7	3,1
1.8. vysadí okno	4	0,7	2	0,9
1.9. vytrhne okenní křídlo	3	0,5	2	0,9
1.10. vlezle po žebříku, lešení	7	1,2	4	1,8
1.11. šplhá, spouští se po okapové rouře	1	0,2	1	0,4
1.12. šplhá, spouští se po hromosvodu	9	1,5	4	1,8
1.13. odstraní drátěné pletivo v okně	2	0,3	1	0,4
1.14. odstraní mříž v okně	12	2,0	10	4,4
1.15. okno si předem otevře a pak jím vniká	2	0,3	1	0,4
1.16. leze otevřeným oknem	62	10,5	26	11,5
1.17. větracím okénkem	45	7,6	16	7,0

	1	2	3	4
1.18. okénkem u sklepa	3	0,5	3	1,3
1.19. oknem jinak	8	1,3	4	1,8
2. DVEŘMI z toho:	358	60,4	130	55,6
2.1. vyrazí výplň dveří	26	4,4	10	4,4
2.2. vyrazí celé dveře	19	3,2	10	4,4
2.3. vypácí dveře	26	4,4	12	5,3
2.4. vytrhne lišty dveří a vyjme výplň	10	1,7	7	3,1
2.5. stahuje zástrče dveří („háčkuje“)	67	11,3	16	7,0
2.6. odstraní mříž na dveřích	4	0,7	1	0,4
2.7. rozštípe dveře	2	0,3	1	0,4
2.8. visací zámek ukrotí, utrhne, uřízne	34	5,7	15	6,6
2.9. odstraní šrouby z petlice visacího zámku	6	1,0	3	1,3
2.10. používá paklíče	1	0,2	1	0,4
2.11. používá nepravého klíče	7	1,2	2	0,9
2.12. otevře pravým klíčem, který odcizil	11	1,9	7	3,1
2.13. otevře pravým klíčem, který vylákal	3	0,5	3	1,3
2.14. otevře pravým klíčem, který našel na místě	11	1,9	7	3,1
2.15. otevře pravým klíčem, který mu byl svěřen	14	2,4	10	4,4
2.16. otevře pravým klíčem, kterého se zmocnil jinak	2	0,3	1	0,4
2.17. rozlomí vložku FAB speciálním přípravkem	56	9,4	6	2,6

Pokračování tabulky 3

	1	2	3	4
2.18. rozlomí vložku FAB hasákem, kleštěmi, franc. klíčem	4	0,7	7	3,1
2.19. odvrtá vložku FAB	1	0,2	1	0,4
2.20. zámek odstraní, rozruší, otevře jinak	19	3,2	6	2,6
2.21. vnikne dveřmi do neuzavřeného objektu	80	13,5	25	11,0
2.22. dveřmi jinak	0	0,0	0	0,0
3. VÝKLADNÍ SKŘÍŇÍ z toho:	12	2,0	9	4,0
3.1. vyrazí sklo cihlou, kamenem	8	1,3	6	2,6
3.2. vyrazí sklo rukou, nohou, tělem	0	0,0	0	0,0
3.3. odstraní visací zámek	1	0,2	1	0,4
3.4. využije rozbité, otevřené výkladní skříně	2	0,3	1	0,4
3.5. výkladní skříně jinak	1	0,2	1	0,4
4. SVĚTLÍKEM, VĚTRACÍ ŠACHTOU	8	1,3	3	1,3
5. KOTELNOU, SKLEPEM	1	0,2	1	0,4
6. STĚNU PROBOURÁ, PRORAZÍ, VYPÁČÍ	3	0,5	5	2,2
7. STROP PROBOURÁ, PRORAZÍ, VYPÁČÍ	0	0,0	0	0,0
8. VNIKÁ STŘECHOU, VIKÝŘEM, PŮDOU	7	1,2	3	1,3
9. UTRHNE PLOMBU, PEČETĚ NA DVEŘÍCH	24	4,0	5	2,2
10. PLOT, OHRADU PŘELEZE	32	5,4	14	6,2
11. V PLOTĚ, OHRADĚ VYUŽIJE OTVORU	13	2,2	7	3,1

12. V PLOTĚ, OHRADĚ UDEĹLÁ OTVOR	4	0,7	2	0,9
13. JINÉ ZPŮSOBY VNIKNUTÍ	21	3,5	8	3,5
14. NEZJIŠTĚNO	12 (2,0 ‰)	—	6 (2,6 ‰)	—
Celkem počet variant	714		288	

n_s — velikost souboru všech skutků

n_p — velikost souboru všech pachatelů

Poznámka: Protože v některých případech použil pachatel několik variant způsobu spáchání souběžně, přesahuje suma variant velikost souboru.

obsahující rozdělení absolutních a relativních četností skutků a pachatelů krádeží vloupáním podle hlediska způsobu vniknutí do objektu.²⁶⁾

Zhodnotíme-li souhrnně výsledky tohoto zkoumání, můžeme konstatovat:

Empirická data prokazují jak tendenci k interindividuální odlišnosti, tak tendenci k uniformitě způsobu páchaní krádeží vloupáním. I za dnešního stavu kriminality *převládá tendence k interindividuální odlišnosti nad tendencí k uniformitě*. Variabilita znaků způsobu páchaní je dostatečně velká, aby umožňovala detailní třídění variant znaků; rozdělení četností mezi jednotlivé varianty je značně nerovnoměrné.

Mezi jednotlivými znaky způsobu páchaní jsou značné rozdíly co do stupně jejich variability.

Značnou variabilitou se např. vyznačují tyto znaky:

- opatřování nástrojů předem,
- typování objektu napadení předem,
- vztah pachatele k lokalitě místa činu,
- charakter objektu napadení,
- vztah pachatele k objektu napadení,
- využití zvláštních výhodných podmínek,
- způsob vniknutí do objektu napadení,
- způsob překonávání překážek uvnitř objektu napadení,

²⁶⁾ Objektom jsme v tomto případě rozuměli budovu nebo jiný oddělený prostor (např. oplocený sklad, maringotku apod.), do něhož pachatel proniká s úmyslem odcizit v něm umístěné věci.

- původ použitých nástrojů,
- pracovní funkce použitých nástrojů,
- součinnost při činu — počet pachatelů,
- charakter známosti mezi účastníky,
- denní doba (hodina) spáchání činu,
- charakter odcizených předmětů,
- způsob opuštění objektů,
- způsob nakládání s odcizenými předměty,
- formy trestné součinnosti po činu.

Naproti tomu malou variabilitu jsme zjistili u těchto znaků:

- opatrování dopravních prostředků předem,
- opatrování alibi předem,
- zajišťování odbytu odcizených předmětů předem,
- zajištění úkrytu pro odcizené předměty předem,
- formy trestné součinnosti při přípravě,
- způsob dosažení lokality místa činu,
- formy trestné součinnosti při páchání činu,
- způsoby zajišťování se při činu,
- délka trvání činu,
- délka setrvání pachatele na místě činu,
- doprovodná jednání pachatele na místě činu,
- způsoby zabraňování vzniku stop pachatelem,
- ničení stop pachatelem na místě činu,
- ozbrojení pachatele při činu,
- chování pachatele při vyrušení,
- doprava pachatele z místa činu,
- ničení stop pachatelem při odchodu z místa činu,
- dodatečný návrat pachatele na místo činu,
- dodatečné vytváření lživého alibi.

Domníváme se, že variabilita způsobu páchání je dostatečně vysoká a odůvodňuje i v dnešní době existenci evidence MOS a možnost jejího efektivního fungování.

Kvantitativní údaje o rozložení četností variant mohou sloužit k určení jejich tzv. *specifičnosti*. Specifičností se v teorii identifikace rozumí míra individualizační schopnosti. Čím vzácněji se určitá varianta vyskytuje, tím má vyšší specifičnost a tím je cennější pro individualizaci pachatele.

Určení specifičnosti znaků je velmi důležité pro volbu tzv. *vyhledávací strategie*, pod níž se rozumí souhrn logických pravidel, podle nichž se sestavuje vyhledávací požadavek na automatizovaný informační systém MOS podle zásady, „aby skutečný pachatel neunikl ze zorného pole, ale přitom aby okruh osob podrobovaných prověrce byl minimální“.²⁷⁾ Ideální

²⁷⁾ Z u j k o v, G. G.: Primenenjeje matematičeskoj logiki i EVM dlja rešenija kriminalističeskich zadač na osnove „modus operandi“. In: Pravovaja kibernetika, Nauka, Moskva 1973, s. 149.

by bylo, kdyby vyhledávací požadavek na automatizovaný MOS se nespokojil shodou určitého absolutního počtu znaků způsobu spáchání, ale kdyby stanovil jistý limit koeficientů specifičnosti, jehož by komplex shodných znaků měl dosáhnout. V literatuře je takový postup označován jako „vážení znaků“.²⁸⁾

VIII.

Výsledky našich empirických výzkumů nás opravňují k přesvědčení, že teze o perseveranci a o interindividuální odlišnosti jsou stále platné, i když v podmínkách dnešní kriminality doznaly některých změn.

Pokusíme se závěrem naznačit, jaké teoretické zdůvodnění lze z hlediska dnešních znalostí nalézt pro oba tyto jevy. Nelze samozřejmě vycházet z citovaných Heindlových názorů, které nebyly správné ani v době svého vzniku, a tím spíše nemohou obstát dnes.

Zastavíme se nejprve u teoretického zdůvodnění *perseverance*.

Domníváme se, že příčiny tohoto jevu není zapotřebí hledat v nějakých specifických rysech osobnosti recidivního pachatele, kterými by se lišil od ostatních „nekriminálních“ lidí. Perseveranci způsobu páchaní lze vysvětlit psychickými mechanismy, platnými pro jakékoli lidské činnosti.

Základem pro vysvětlení *perseverance* způsobu páchaní je *princip determinismu*. Utváření způsobu páchaní trestné činnosti je mj. determinováno somatickými a psychickými vlastnostmi pachatele. Tyto subjektivní vlastnosti pachatele jsou relativně stálé. V ontogenezi člověka se sice somatické a psychické vlastnosti mění, ale tyto změny jsou po relativně dlouhou dobu, v níž pachatel event. opakuje trestnou činnost, jen pozvolné a nenarušující stabilitu jeho osobnosti.

Ideální podmínky pro prosazení *perseverance* způsobu spáchání se vyskytnou tehdy, jestliže se pachatel, ať již náhodně, nebo vědomou volbou, ocitne v objektivních podmínkách shodných s těmi, které existovaly při předchozích trestných činech. Druhová shodnost páchaných trestných činů, relativní stabilita subjektivních vlastností pachatele a častá shodnost objektivních situací, za nichž pachatel opakuje své trestné činy, to vše vede k tomu, že se u pachatele:

a) prosazují shodné konstantní mechanismy, řídící operacionální složku jeho trestné činnosti, jimiž je pachatel fylogeneticky a ontogeneticky vybaven již z minulosti,

b) utvářejí se nové stabilní regulativní mechanismy, uzpůsobené pro páchaní druhově shodných trestných činů.

²⁸⁾ Viz Angst, E. — Allmen, J.: Auswertung von Personen-Daten, Signalement-Daten und Modus operandi-Daten mit elektronischer Datenverarbeitung. Kriminalistik 1975, 4, s. 178.

Regulačních programů, prosazujících se při utváření modu operandi, je řada, od jednoduchých nervových mechanismů reflexního typu až po velmi složité psychické modely.

Jedním z důležitých mechanismů, majících zásluhu na perseveranci, jsou tzv. *automatismy*. Jejich základem jsou tzv. podmíněná spojení, vznikající na základě opakování, nejčastěji v procesu učení. Podle stupně složitosti a podle stupně osvojení se rozlišuje několik typů automatismů, např. dynamický stereotyp, automatizované úkony, dovednosti a návyky.

Při páchání trestné činnosti se automatismy vytvářejí převážně u mnohonásobných speciálních recidivistů. Ve způsobu spáchání však mohou hrát roli i takové komponenty, k jejichž automatizaci došlo při nekriminnální činnosti, např. při zaměstnání.

Automatismy probíhají zcela nebo zčásti bez kontroly vědomí a vyznačují se relativní stálostí. Jako řídicí mechanismy se uplatňují převážně na úrovni dílčích komponent způsobu páchání, zejména v jednotlivých pohybech a v soustavách pohybů. Zvláště výrazně se prosadí za podmínek omezujících vědomou kontrolu, např. ve stavu únavy, při rychlém sledu operací, při odvedení pozornosti jinými doprovodnými jevy apod.

Pro složitější komponenty způsobu páchání jsou jako řídicí mechanismy charakteristické vyšší a komplikovanější regulační struktury. I v nich nalezneme vysvětlení pro jev perseverance.

Jedním z takových vyšších řídicích mechanismů je vytvoření myšlenkového plánu činnosti; Linhart tento mechanismus nazývá řízení s předkorekcí.²⁹⁾ V plánu činnosti pachatel dopředu předvídá (anticipuje) cíl, průběh a možné výsledky své činnosti a této představě předem uzpůsobuje povahu a sled operacionálních elementů. Pro pachatele, stejně jako pro kohokoliv jiného, je výhodné při tvorbě plánu činnosti uplatnit akumulovanou minulou zkušenost, načerpanou v činnosti pracovní, v běžném životě a ovšem též zkušenost z předchozího páchání své trestné činnosti. Minulá úspěšná aplikace určitého způsobu spáchání vede ke vzniku více či méně fixované zkušenostní struktury, která je přenositelná a opakovatelná v nové situaci, pokud tato situace vykazuje shodné rysy se situací minulou. Převzetí osvědčeného minulého modelu je pro pachatele výhodné i z toho důvodu, že je rychlejší a že je spojeno s vynaložením menšího množství psychické energie, než tomu bývá při utváření originálních modelů činnosti.

Při opakovaném trestném činu zpravidla není převzat celý komplex operacionálních elementů, tvořících modus operandi. Je konfrontován

---

²⁹⁾ Linhart, J.: Činnost a poznání. Academia, Praha 1976, s. 35.

s aktuálními objektivními podmínkami a přebírány jsou pouze ty komponenty, které jim vyhovují.

Jak je zřejmé, všechny tyto regulační mechanismy, kromě vlastností podporujících perseveranci, se vyznačují i protikladně působícími vlastnostmi, zejména *plasticitou a variabilitou*. Perseverance proto znamená pouze určitou tendenci, která se při opakování trestného činu může, ale nemusí prosadit. Rozhodně neznamena „otrocké“ opakování všech komponent způsobu páčání.

Důvodů pro proměnlivost způsobu páčání je několik:

Nejsilněji působí skutečnost, že každý trestný čin probíhá ve specifických individuálních objektivních podmínkách, z nichž některé se mohou opakovat u více trestných činů, ale vždy alespoň jejich část je jiná. Na stupni proměnlivosti objektivních podmínek nejvíce závisí variační šíře modu operandi určitého pachatele.

Stabilita subjektivních vlastností pachatele, která je hlavní příčinou perseverance, není absolutně konstantní. Osobnost pachatele se vyvíjí, např. jeho návyky a dovednosti se zdokonalují nebo naopak degradují.

Velmi podstatnou roli hraje vědomé úsilí pachatele neopakovat způsob páčání. Pachatel si je zpravidla vědom toho, že shodný modus operandi může být bezpečnostními orgány využit k jeho odhalení, a proto se snaží tomu zabránit. Tato snaha se uplatňuje hlavně u pachatelů, kteří byli již trestáni a jsou tedy registrováni. U dosud netrestaných pachatelů nehraje tento aspekt zpravidla žádnou úlohu.

Vědomé měnění modu operandi je nejúspěšnější na úrovni komplexních a základních komponent způsobu páčání.³⁰⁾ Dílčí komponenty, zejména pohyby, je obtížnější měnit, protože jejich řídicí mechanismy se obtížně podrobují vědomé kontrole. Pokud se zvýšeným volným úsilím podaří přesto pohyby dezautomatizovat, děje se tak za cenu narušení plynulosti a dokonalosti pohybu a prodloužení času potřebného k realizaci pohybu. Protože pachatel se často nachází v časové tísní, nemůže si dovolit měnit způsob páčání ve všech jeho elementech. Z toho se dá dovodit, že nejstabilnější komponenty modu operandi lze předpokládat na úrovni dílčích komponent. Praktickému využití tohoto závěru brání hlavně to, že takové minuciózní elementy způsobu páčání se málo zřetelně zobrazují ve stopách, a proto jsou často pro analýzu modu operandi nedostupné.

Přes všechny tyto výhrady lze konstatovat, že perseverance pachatelů je zdůvodnitelná „normálními“ psychickými mechanismy, které se v činnosti pachatelů prosazují velmi intenzivně; empirická data potvrzují, že

³⁰⁾ K třídění komponent viz Musil, J.: Die kriminalistische Klassifizierung von Komponenten des Begehungsweise einer Straftat. Wiss. Zeitschrift der HU zu Berlin, Gesellschafts u. Sprachwiss. Reihe 1981, 2, s. 179.

perseveranční tendence u značné části pachatelů vítězí nad protikladně působící tendencí k obměňování modu operandi.

Jaké teoretické zdůvodnění lze nalézt pro úkaz *i n t e r i n d i v i d u á l n í o d l i š n o s t i* způsobu páčání? Obrovskou variabilitu způsobu páčání lze rovněž odvodit z principu determinace. Mezi determinujícími faktory tvoří podstatnou skupinu subjektivní vlastnosti osobnosti pachatele — vlastnosti somatické, fyziologické, psychické a jiné. Protože každý pachatel existuje jako individuum, lze hypoteticky dovodit, že jeho neopakovatelné subjektivní vlastnosti v roli determinujících faktorů způsobí neopakovatelnost jeho způsobu spáchání. Jinými slovy řečeno: *Podle způsobu spáchání trestného činu lze individuálně identifikovat pachatele.*

Tento teoretický předpoklad lze opřít i o poznatky obecné psychologie, která dospěla k závěru, že lidské činnosti jsou bohatě a velmi jemně diferencovány a že mají individuální ráz.³¹⁾

Při pokusech o praktickou kriminalistickou aplikaci tohoto teoretického předpokladu však narážíme na množství překážek, které podrobněji zmiňujeme v jiné práci.³²⁾ Zde pouze zmíníme dvě nejdůležitější potíže: Odraz způsobu spáchání trestného činu ve stopách, které vystupují jako identifikační objekty, je pouze fragmentární, neposkytuje zpravidla tolik identifikačních znaků, kolik by bylo zapotřebí k individuální identifikaci. Navíc ve srovnávacím materiálu, s nímž identifikační znaky máme komparovat, jsou znaky modu operandi vyjádřeny toliko slovním popisem, ulpívajícím často na makrostruktuře jevu a jsou málo výstižné.

I ti autoři, kteří k identifikačnímu významu způsobu páčání zaujímají „optimistické stanovisko“, jako je např. Wnorowski,³³⁾ uvádějí na podporu možnosti individuální identifikace takové příklady (např. padělání uměleckých děl), které ukazují, že ve skutečnosti jde o atypické a málo frekventované trestné činy.

Ať už je to s možností identifikace pachatele podle způsobu spáchání trestného činu jakkoli, jisté je, že evidence MOS si nikdy nekladla za cíl umožnit individuální identifikaci. Pro tento cíl není ani vybavena dostatečně jemnou klasifikační soustavou. MOS se spokojuje s tím, že umožní přiřazení neobjasněného trestného činu k více či méně úzké skupině pachatelů, používajících shodný způsob páčání.

Interindividuální odlišnost způsobu páčání lze odvodit i z toho, že způsob páčání je poměrně složitým komplexem dílčích elementů a vztahů mezi nimi, takže je splněn základní předpoklad, aby kombinace těchto

³¹⁾ Holas, E.: Chování, subjekt, psychika. Academia, Praha 1971, s. 62.

³²⁾ Musil, J.: Práce cit. sub 1, s. 222 a násl.

³³⁾ Wnorowski, J.: Práce cit. sub 1, s. 107; Wnorowski, J.: Der Modus operandi — dynamisch betrachtet. Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1978, 34, s. 5.

elementů byly velmi početné. Nelze však nevidět, že někdy se vyskytne i trestný čin spáchaný velmi jednoduchým způsobem, jehož ani sebedetailnější analýza nepostačuje k vystižení odlišností od jiných trestných činů.

Андреас Борнинг и Ян Музил

MODUS OPERANDI — ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ

Резюме

Способ совершения преступной деятельности отличается некоторыми свойствами, исследование которых имеет методологическое значение для криминалистического процесса познания преступных действий. Авторами в настоящей статье анализируются два свойства:

1. повторяемость способа совершения преступных действий,
2. межиндивидуальное отличие способа совершения преступных действий.

Доказательства о том, что знание указанных свойств использовалось в полицейской практике для раскрытия преступников, мы находим уже в средневековье. Однако, только современная криминалистика создала в начале 20-ого века системы регистрации, называемые „modus operandi система“ (MOS), возникновению которой способствовали Л. В. Этчерли, А. Волмер, Р. Хейндл и Г. Шнейкерт. Регистрации MOS включают признаки способа совершения преступных действий и делают возможным найти исполнителя преступления на основе совпадения признаков способа совершения сейчас расследуемого преступления и преступления, совершенного и зарегистрированного в прошлом.

Теоретические принципы разработаны, в частности, Робертом ХЕЙНДЛОМ. Он опирался на изучение профессиональной преступности в начале 20-ого века в буржуазных странах. Повторяемость способа исполнения у профессионального преступника он обозначил психологическим понятием персеверанция и причины ее им усматривались в душевной и физической неполноценности преступников. Хотя такое теоретическое разъяснение было упрощающим и неправильным, само явление повторяемости способа исполнения в то время несомненно встречалось часто и делало возможным эффективное функционирование MOS.

С шестидесятых годов настоящего века, однако, все чаще начинают раздаваться голоса, которые указывают на снижающую эффективность регистраций MOS; говорят даже о „кризисе MOS“. Как принцип персеверанции, так принцип межиндивидуального отличия способа исполнения некоторыми авторами ставятся под сомнение.

Кажется бесспорным, что оба принципа не могут в настоящее время пониматься таким же образом, как во время возникновения регистраций MOS. Аргументов в пользу такого изменения понимания имеется целый ряд:

- глубокие социальные сдвиги в настоящее время,
- повышение мобильности населения,
- углубление информационных контактов людей,
- рост образованности населения, включая преступников,

- тенденция к типизации и стандартизации изделий, вызывающая тенденцию к шаблонному обращению с вещами,
- другая структура преступности и т. п.

В какой степени все указанные изменения могут находить свое отражение в способах совершения преступных действий, можно проверить только эмпирическими исследованиями, основанными на современном состоянии преступности. Авторы осуществили два обширных эмпирических исследования в ГДР и в ЧССР и результаты этих исследований представляют собой содержание настоящей статьи.

Эмпирическое исследование в ГДР касалось основного комплекса 1200 исполнителей краж со взломом, грабежей, мошенничества, половых преступлений и поджогов. Персеверанция была установлена в случае 26 % преступников; когда из основного набора был составлен поднабор, включающий несколькократных рецидивистов, доля персеверирующих преступников даже 67 % (!).

К интересным результатам исследования ГДР относится установление того, что персеверанция, с одной стороны, а относительная редкость признаков способа исполнения, с другой, представляют собой два взаимно независимые понятия. Это, например, означает, что преступник, использующий редкие признаки способа исполнения, может их не повторять. Было доказано большое число случаев тесного локального отношения к месту преступления. Высокая индивидуализирующая величина была установлена в случае тех признаков способов исполнения, которые являются относительно независимыми от объективных ситуационных условий и представляют возможность субъективного выбора из нескольких вариантов. Было доказано, что для анализа способа исполнения большое значение имеют стадии подготовки и сокрытия преступления. Ряд интересных данных касается преступления поджога.

В ЧССР исследованном наборе рассматривалось 605 краж со взломом, совершенных 234 преступниками. Итоги показали, что также в настоящих условиях существует персеверанция преступников. В отношении частотности персеверанции имеются значительные различия между разными признаками способа исполнения. В случае определенных признаков персеверанция является весьма высокой, в случае же других она наоборот низка. Результаты исследования позволяют дифференцировать признаки способа исполнения с точки зрения их значительности для регистрации MOS и для составления следственных версий.

Чехословацкое исследование доказало как тенденцию к межиндивидуальному различию, так и тенденцию к однообразию способа исполнения. Важным, однако, является факт, что тенденция к межиндивидуальному различию преобладает над второй тенденцией. Вариабильность признаков способа исполнения настолько велика, что делает возможной детальную классификацию вариантов признаков. Разделение отдельных вариантов с точки зрения частотности является значительно неравномерным, а также между отдельными признаками способа исполнения имеются значительные различия в отношении степени их вариабильности. Знание указанных дифференций является значительным для определения т. наз. индивидуализирующей способности вариантов признаков и, следовательно, для выбора стратегии поисков в автоматизированном MOS.

В заключении статьи авторы приводят теоретическое обоснование явления персеверанции и межиндивидуального различия способа исполнения. Они исходят при этом из принципа детерминизма человеческого поведения и приходят к заключению, что оба эти явления можно объяснить теми же психическими механизмами, которые находят свое применение при регулировании любой деятельности.

MODUS OPERANDI — THEORETISCHE GRUNDLAGEN
UND PRAKTISCHE ERFAHRUNGEN

Zusammenfassung

Art und Weise einer Straftat zeichnen sich durch einige Eigenschaften aus, deren Untersuchung von methodologischer Bedeutung für den kriminalistischen Erkenntnisprozeß der Straftaten ist. Die Autoren analysieren in diesem Artikel zwei Eigenschaften:

1. die Wiederholung der Art und Weise einer Straftat,
2. die interindividuelle Verschiedenheit der Art und Weise einer Straftat.

Beweise dafür, daß die Kenntnis dieser Eigenschaften in der Polizeipraxis zur Aufdeckung von Straftätern beigetragen hat, finden wir bereits im Mittelalter. Doch erst die moderne Kriminalistik schuf Anfang des 20. Jahrhunderts Registriersysteme, das sogenannte „modus operandi system“ (MOS), an deren Wiege Llewelyn W. Atcherley, Augustin Vollmer, Robert Heindl und Hans Schneickert standen. Die Registrierung MOS erfaßt die Elemente der Art und Weise einer Straftat und ermöglicht die Aufdeckung eines Straftäters einer nicht aufgeklärten Straftat auf der Grundlage der Übereinstimmung der Elemente der Art und Weise der unmittelbar untersuchten Straftat und der Straftat, die in der Vergangenheit durchgeführt und registriert wurde.

Die theoretischen Prinzipien des MOS arbeitete vor allem Robert HEINDL aus. Er stützte sich auf das Studium des Berufsverbrechertums Anfang des 20. Jahrhunderts in den bürgerlichen Ländern. Die Wiederholung der Art und Weise einer Straftat bei einem Berufsverbrecher bezeichnete er mit dem psychologischen Fachausdruck Perseveranz (Wiederholungszwang) und ihre Ursachen sah er in der geistigen und körperlichen Minderwertigkeit der Täter. Obwohl diese theoretische Erklärung vereinfacht und falsch war, so trat die Tatsache der Wiederholung der Art und Weise einer Straftat unzweifelhaft in dieser Zeit häufig auf und ermöglichte einen effektiven Einsatz des MOS.

Seit den sechziger Jahren unseres Jahrhunderts wird immer häufiger die Ansicht geäußert, daß die Effektivität der Evidenz bei MOS sinkt, man spricht sogar von einer Krise des MOS. Einige Autoren zweifeln sowohl das Prinzip der Perseveranz als auch das Prinzip der interindividuellen Unterschiedlichkeit der Art und Weise der Straftat an.

Es scheint unzweifelhaft zu sein, daß beide Prinzipien gegenwärtig nicht so verstanden werden können, wie zur Zeit der Entstehung des MOS. Gründe für das gewandelte Verständnis können wir einige nennen:

- tiefe soziale Veränderungen in der gegenwärtigen Zeit,
- eine höhere Mobilität der Bürger,
- eine Vertiefung des Informationskontaktes zwischen den Menschen,
- ein gewachsenes Bildungsniveau der Bevölkerung, einschließlich der Täter,
- die Tendenz zur Typisierung und Standardisierung der Erzeugnisse, die wiederum Tendenzen zu einer uniformen Art und Weise der Manipulierung mit den Gegenständen hervorruft,
- eine verschiedene Skala der Kriminalität usw.

Bis zu welchem Grad sich diese Änderungen auf die Art und Weise der Durchführung einer Straftat niederschlagen können, kann nur durch empirische Untersuchungen, beruhend auf dem heutigen Stand der Kriminalität, untersucht werden. Die Autoren unternahmen zwei umfangreiche empirische Untersuchungen in der DDR und in der ČSSR, deren Ergebnisse sie in diesem Aufsatz vorlegen.

Die empirische Untersuchung in der DDR bezog sich auf eine Gruppe von 1200 Straftätern von Einbrüchen, Diebstählen, sexueller Straftaten und Brandstiftung. Perseveranz konnte bei 26 Prozent der Straftäter festgestellt werden; stellte man aus der großen Gruppe eine Untergruppe der mehrfachen Rezidivisten zusammen, betrug der Anteil der perseveranten Täter sogar 67 Prozent (!).

Zu den interessanten Ergebnissen der Forschung in der DDR gehört die Feststellung, daß die Perseveranz einerseits und die relative Seltenheit der Elemente der Art und Weise einer Straftat zwei voneinander unabhängige Begriffe sind. Das bedeutet z. B., daß der Täter, dessen Straftat sich durch seltene Elemente der Durchführung auszeichnet, diese nicht wiederholen muß. Nachgewiesen wurde ein starkes Auftreten einer engen lokalen Beziehung zum Tatort. Ein hoher Individualisationswert wurde bei den Elementen der Art und Weise einer Straftat festgestellt, die relativ unabhängig von den objektiven Situationsbedingungen sind und die Möglichkeit der subjektiven Auswahl aus einigen Varianten ermöglicht. Es zeigte sich, daß für die Analyse des *modus operandi* die Vorbereitungs- und die Vertuschungsphase einer Straftat von großer Bedeutung sind. Eine ganze Reihe von wertvollen Erkenntnissen bezieht sich auf die Straftat der Brandstiftung.

Die Untersuchungsgruppe in der ČSSR setzte sich aus 234 Straftätern von 605 Straffällen des Diebstahls durch Einbruch zusammen. Die Ergebnisse zeigten, daß auch unter den heutigen Bedingungen eine Perseveranz der Straftäter existiert. Was die Häufigkeit der Perseveranz anbelangt, so bestehen deutliche Unterschiede zwischen den verschiedenen Elementen der Art und Weise der Straftat. Bei einigen Elementen ist die Perseveranz sehr hoch, bei einigen anderen verschwindend gering. Die Untersuchungsergebnisse ermöglichen eine Differenzierung der Elemente der Art und Weise einer Straftat nach der Bedeutung für die Evidenz des MOS und für die Aufstellung von Untersuchungsversionen.

Die tschechoslowakische Forschung belegte sowohl die Tendenz zur interindividuellen Unterschiedlichkeit als auch die Tendenz zur Uniformität des *modus operandi*. Wichtig ist jedoch die Feststellung, daß die Tendenz zur interindividuellen Unterschiedlichkeit das Übergewicht gegenüber der Tendenz zur Uniformität hat. Die Variabilität der Elemente der Art und Weise einer Straftat ist ausreichend groß, um eine detaillierte Klassifizierung der Varianten der Elemente zu erlauben. Die Aufteilung der Häufigkeit zwischen den einzelnen Elementen der Art und Weise einer Straftat ist recht ungleichmäßig und auch zwischen den einzelnen Elementen der Art und Weise der Straftat sind beträchtliche Unterschiede in Bezug auf ihre Variabilität. Die Kenntnis dieser Unterschiede ist bedeutsam für die Feststellung der sogenannten Individualisierungsfähigkeiten der Varianten der Elemente und somit für die Wahl der Suchstrategie im automatisierten MOS.

Abschließend legen die Autoren eine theoretische Begründung der Erscheinung der Perseveranz und der interindividuellen Verschiedenheit der Art und Weise einer Straftat vor. Sie gehen von dem Prinzip des Determinismus des menschlichen Handelns aus und gelangen zu dem Ergebnis, daß beide Erscheinungen mit den gleichen psychischen Mechanismen erklärbar sind, die auch bei der Regulierung jeglicher Tätigkeit angewandt werden.

Es zu weichen sind diese Änderungen ein- und die Weise der Durch-
führung einer Partei nicht zu übersehen können kann nur durch entsprechende
Veränderungen im Gesetz, die dem Staat der Kommunisten unterstellt werden
Die Autoren der vorliegenden Arbeit sind die Mitglieder der Kommission in der
die nach der GSKK durch den Staat in der GSKK

Die russische Unternehmung in der Jahr 1955 nach auf eine Länge von 100
Anzahl von Einheiten, darunter, ebenfalls, die Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

Die Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten
Anzahl von Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten der Einheiten

AKTUÁLNÍ OTÁZKY IDENTIFIKACE OSOB PODLE RUČNÍHO PÍSMÁ

JARMILA HANYKOVÁ

Úvodem

Kriminalistická identifikace je převážně chápána jako systém vědecky zdůvodněných tvrzení a metod, který odráží zákonitosti předmětu a procesu identifikace a umožňuje řešení otázky totožnosti materiálních objektů podle jejich odrazu, s cílem individualizovat objekt, který mohl odraz vytvořit, nebo určit vztah mezi částmi, které mohly dříve tvořit monolitní celek.¹⁾

Při vyšetřování kriminalisticky relevantních událostí patří identifikace k nejčastějším úkolům kriminalistiky. Praktické možnosti plnění těchto úkolů se soustavně rozvíjely a budou se rozšiřovat i nadále v souvislosti s vývojem nových přírodovědeckých a technických metod poznání objektivní reality. Kriminalistická identifikace patří mezi specifické metody kriminalistického poznání. Jejím úkolem je zjištění totožnosti osob nebo věcí podle zobrazení jejich vnější struktury, podle zůstavených částí a substancí nebo na základě funkčních, dynamických projevů a návyků.

Metoda kriminalistické identifikace představuje teoretický základ zkoumání stop a jiných důkazů. Principy, které charakterizují podstatu metody kriminalistické identifikace, zahrnují v obecných rysech základní prostředky a postupy zkoumání, které jsou podmíněny charakterem zkoumaných objektů. Jednou ze základních zásad této metody je přesná systematizace zkoumaných objektů s přihlédnutím k tomu, jakou roli hrají při určování totožnosti. Za další zásadu pak lze považovat vědeckou klasifikaci znaků, kterými se jednotlivé objekty individuálně odlišují.

Základním gnoseologickým východiskem kriminalistické identifikace je marxisticko-leninská teorie odrazu, která odhaluje nejobecnější rysy a vlastnosti všech stupňů odrazu. Lenin důsledně aplikoval dialektiku v teorii odrazu a dospěl k závěru, že schopnost odrážet svět má nejen vědomí, jako nejvyšší forma organizované hmoty, ale že každá hmota má schopnost odrážet.²⁾ Schopnost odrazu je tudíž možné pokládat za jedno

¹⁾ Srov. Kriminalistika socialistických stran. Juridičeskaja literatura, Moskva 1986, s. 226.

²⁾ Lenin, V. I.: Materialismus a empiriokriticismus. Svoboda, Praha 1972, s. 187.

z teoretických východisek kriminalistické identifikace. Pouze tehdy se objekt může svými vlastnostmi v materiálním prostředí projevit, pokud se s nimi dostane do určitého vztahu. Přitom ještě závisí na některých dalších okolnostech, jako je např. intenzita vzájemného působení dvou objektů, druh odraženého a odrážejícího se objektu atd.

Za další teoretické východisko kriminalistické identifikace je třeba považovat *i n d i v i d u á l n o s t* zkoumaných objektů. Každý objekt, který má relativně stálé prostorové hranice nebo je schopen se projevovat prostřednictvím funkčních a dynamických návyků, je svými vlastnostmi individuální, neopakovatelný. Vlastnostmi jsou tu myšleny kvality, které jsou nerozlučně spojeny s určitým jevem. V tomto směru je každý objekt poznamenán nekonečným množstvím vlastností, jejich individuálnost spočívá v neopakovatelnosti jedinečného komplexu těchto vlastností u jiného objektu.

Identifikační vlastnosti objektu se stávají znaky tehdy, pokud se odrazily ve stopě nebo jiném zobrazení. *Znak je tedy objektivním odrazem vlastnosti*. Dostatečné poznání vlastností objektu předpokládá jejich zkoumání v různých projevech. Někdy dochází k odrazu zcela jasnému a shoda struktur je jednoznačná. V jiných případech je vztah mezi vlastnostmi a jejich odrazem velmi složitý. Tak je tomu například právě u identifikace osob na základě *r u č n í h o p í s m a*. Ve znacích písma se totiž odrážejí fyziologické a psychické vlastnosti pisatele. Přitom spolu s vlastností znak odráží ještě podmínky, za kterých písemný projev vzniká. Tyto okolnosti je vždy nutné při zkoumání důsledně oddělovat, poněvadž neodhalují podstatu znaku, nejsou odrazem vlastnosti.

Vlastnosti objektů zásadně nejsou neměnné. Všechny objekty materiálního světa podléhají určitým změnám, některé rychleji, jiné pomaleji. Metoda kriminalistické identifikace probíhá vždy v určitém kratším či delším časovém období. *R e l a t i v n í s t á l o s t o b j e k t ů* — jako třetí teoretické východisko kriminalistické identifikace — je k její úspěšnosti nezbytná.

Písmo jako specifická forma odrazu

Odrasuschopné vlastnosti mají všechny objekty materiálního světa. Schopnost odrazit se mají ale i takové jevy, jejichž materiální základ je skrytý a nepřístupný přímému vnímání. Mezi ně patří psychické vlastnosti osoby, které se projevují prostřednictvím *návyků*. Návyk jako vlastnost různé činnosti nebo dokonce souhrnu činností se může materiálně zobrazit jen tehdy, pokud pohyb nervových impulsů, které zabezpečují předávání a fungování nervového systému člověka, jež řídí jeho návyky,

se transformuje do mechanického pohybu svalů, tedy pokud energie nervových procesů, která ovládá návyky, se transformuje do energie mechanické. Návyk, jako psychická vlastnost člověka, se tak stává nejen materiálně vyjádřenou, ale i *materiálně fixovanou* vlastností osoby, je vyjádřen prostřednictvím fyzické činnosti člověka.

Dalším rysem systému návyků je jejich různý způsob vyjádření: V jedněch případech tento systém vystihuje samotnou podstatu návyku (např. při psaní pohyb ruky). V jiných případech slouží pouze jako prostředek k vyjádření návyku jiného, který s ním je organicky spojen a je k němu indiferentní (např. tzv. intelektuální návyky, mezi něž patří i stylistika — materiálně může být fixována jen prostřednictvím písma). Přitom tyto druhy návyků nemohou grafickou stránku písma ovlivnit a bez ní se zase nemohou projevit. Přesto i návyky, které se projevují prostřednictvím návyku jiného, mají svůj identifikační význam. *Dynamický stereotyp* jak pohybový, tak intelektuální odráží stálé vlastnosti osoby.

Na charakter materiálních zobrazení návyků má vliv nejen stupeň přesnosti provedení, ale i zvláštnost mechanismu fixace, pomocí které se činnost uskutečňuje. Jedním z jejích charakteristických rysů je schopnost „s a m o f i x a c e“. Ta je však nerovnoměrná. U ručního písma je součástí struktury návyku. U jiných návyků může dojít k samofixaci jen tehdy, jsou-li pro to vytvořeny určité podmínky. Výhodou samofixace, jakož i automatizace návyků je možnost dosáhnout v různých podmínkách objektivní informace o vlastnostech osoby, která se jejich prostřednictvím projevuje. Navíc tato informace existuje a fixuje se nezávisle na vědomí a obsahu volných aktů.

Materiální zobrazení návyků je projevem odpovídajících psychických, somatických i jiných vlastností člověka, které mohou za určitých podmínek sloužit jako východisko kriminalistické identifikace.

Individuálnost písemného projevu

Individuální charakter písma se formuje v souladu se somatickým a psychickým vývojem jedince. Vznik individuálnosti písma je podmíněn vytvořením dynamického stereotypu psaní, tzn. vypracováním složitého systému podmíněných reflexů, souvisejících s vnitřními i vnějšími podmínkami, za kterých psaní probíhá. V souvislosti s tím byla řešena otázka, kde je tzv. *centrum psaní*, na kterou se pokoušela odpovědět celá řada autorů.

Pavlov³⁾ uvádí, že celá mozková kůra je komplex korových polí a analyzátorů, kde neexistují žádné speciální oblasti asociační, gnostické a ideativní, žádná speciální centra písma a řeči. Za základní prvek nervové soustavy považuje reflex jako zákonitou odpověď organismu na podnět. „Základními nervovými procesy jsou podráždění a útlum, které se šíří v mozkové kůře podle zákonů iradiace, koncentrace a vzájemné indukce.“⁴⁾ Vztah mezi podrážděním a útlumem je základem analýzy. Vedle analýzy probíhá v mozkové kůře ještě syntéza, přičemž nejjednodušším případem syntézy je reflex, složitějším pak soustava reflexů, které jsou navzájem spojené v pevném pořadí, a nazývají se dynamický stereotyp.

Podle Čápa se dynamický stereotyp vyznačuje tím, že se v něm průběh procesů stále více usnadňuje, urychluje, vyrovnává, zpřesňuje a automatizuje. Současně s tím může nerušeně probíhat i jiná korová činnost.⁵⁾

Obecná psychologie chápe psaní jako *d o v e d n o s t z í s k a n o u u č e n í m*. Rovněž existuje představa o písmu jako o systému návyků psaní, které se odrážejí v rukopise. Je však velmi obecná, neboť nespécifikuje, o které návyky se jedná. Glotov⁶⁾ píše, že písmo je zrakově pohybový obraz grafické techniky psaní, který se realizuje v rukopise pomocí pohybových systémů. S tímto tvrzením zřejmě nebude možné souhlasit. Zrakovým obrazem můžeme nazývat to, co se pomocí zrakového vnímání zachytí ve vědomí lidí, ale těžko si představit zrakový obraz grafické techniky psaní. Můžeme snad hovořit o obrazech vlastního písma v myšlení, ale k jeho realizaci je existence těchto myšlenkových obrazů nedostačující.

Orlova⁷⁾ považuje písmo za systém technických a grafických návyků psaní, přičemž mezi technické návyky řadí např. držení pera, polohu papíru ve vztahu k okraji stolu a k tělu pisatele apod., za grafické návyky považuje dovednost zobrazit znaky písma pohyby ruky a psacího prostředku a spojovat je. I toto dělení však nelze, podle mého soudu, považovat za zcela odůvodněné. Zhodnotíme-li jednotlivé návyky, zjistíme, že technické jsou vlastně i grafické, poněvadž mezi nimi existuje nepřetržitě spojení.

Selivanov⁸⁾ pojmenovává návyky podílející se na tvorbě rukopisu zjednodušeně jako grafické a písmo pak chápe jako ustálený systém grafických návyků psaní, zobrazujících se v rukopise.

Čáp⁹⁾ rozděluje návyky na senzorické, motorické a intelektuální. V písmu se všechny tři prolínají, přesto vedoucí úlohu hraje zřejmě dovednost motorická.

³⁾ Pavlov, I. P.: Sebrané spisy III. Praha 1953, s. 11.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Čáp, J.: K psychologii cviku ve světle učení I. P. Pavlova. Praha 1957, s. 121.

⁶⁾ Glotov, O. M.: Kriminalističeskoe issledovanie dokumentov — vščestvennyh dokazatelstv. Kriminalistika, Leningrad 1976, s. 205.

⁷⁾ Orlova, V. F.: Ponjatije kriminalističeskoi ekspertizy počerka. Teorija i praktika kriminalističeskoi ekspertizy, sb. 6—7, Moskva 1961, s. 7 a 8.

⁸⁾ Selivanov, N. A.: Sovetskaja kriminalistika — sistema ponjatij. Juridičeskaja literatura, Moskva 1982, s. 75.

⁹⁾ Čáp, J.: Vybrané kapitoly z pedagogické psychologie. SPN, Praha 1975, s. 72.

Samojlov,¹⁰⁾ který se pokusil objasnit význam návyků v kriminalistice, klasifikuje návyky na lokomoční, komunikativní, profesionální a návyky spojené s různými druhy trestné činnosti.

Z kriminalistického hlediska jsou velmi významné a pro metodu kriminalistické identifikace zvláště, Samojlovovy úvahy o *vlastnostech návyků*, za něž považuje dynamičnost, automatizaci, individuálnost, stálost, variabilitu a schopnost fixace.¹¹⁾

Uvedu nyní stručnou charakteristiku některých těchto vlastností, což podle mého názoru přispěje k lepšímu objasnění teoretických východisek identifikace osob podle ručního písma.

A u t o m a t i z a c e: Jedná se o vlastnost, která se vyskytuje jen u některých návyků. Plně závisí na druzích lidské činnosti a charakteru uskutečňovaného návykového jednání. Tak automatizaci podléhají především lokomoční návyky, různé profesionální návyky spojené s pohybem ruky, komunikativní návyky i návyk psaní. Přitom automatizace určité činnosti nepřichází najednou, jedná se o celý proces jednak návyku pohybového a jednak utváření se dynamického stereotypu. Samojlov rozděluje etapy automatizace následovně:

1. začátek uvědomování si návyku,
2. uvědomělé, ale nedokonalé uskutečňování návyku,
3. automatizace,
4. vysoce automatizovaný návyk,
5. dezautomatizace,
6. druhotná automatizace (připadá v úvahu, pokud se realizuje etapa 5).¹²⁾

Automatizace se projevuje do té doby, dokud se nemění vnější a vnitřní podmínky, pod jejichž vlivem se formoval dynamický stereotyp. Přitom v písemném projevu může dojít k jeho rozpadu vlivem např. některého z onemocnění centrální nervové soustavy — tento projev by pak odpovídal etapě 5, kterou Samojlov uvádí. Potom také etapa 6 nastupuje v případě návyku psaní tehdy, kdy nervové onemocnění ustoupí anebo je stabilizováno indikací určitých léků.

I n d i v i d u á l n o s t: Jeden a tentýž návyk se u různých lidí formuje na základě fyzických, psychických a jiných vlastností člověka, a přitom se u nich projevuje různým způsobem. Z toho lze vyvodit, že jakýkoliv návyk je individuální a přitom má zároveň některé obecné vlastnosti. „Model návyku se u člověka formuje pomocí vysvětlování, ukazování a napodobování a v konečné podobě vzniká jen v procesu procvičování,

¹⁰⁾ Samojlov, G. A.: Osnovy kriminalističeskovo učenijsa o navykach. Moskva 1968, s. 9.

¹¹⁾ Samojlov, G. A.: Tamtéž.

¹²⁾ Samojlov, G. A.: Citovaná práce, s. 11 a 12.

v průběhu kterého tento model z jedné strany jakoby se přizpůsobuje vlastnostem individua a z druhé strany, ve spojení s formováním návyku, se tyto vlastnosti samy rozvíjejí — probíhá individualizace. . . . Takovým způsobem při formování návyků a pochopitelně i při formování jeho zvláštností individuálního významu, vystupují na jedné straně subjektivní vlastnosti individua a na druhé straně vnější podmínky prostředí.“¹³⁾

Relativní stálost písemného projevu

K snadnějšímu objasnění tohoto identifikačního teoretického východiska nám opět pomůže Samojlovova charakteristika některých dalších vlastností návyků, v tomto případě jejich stálost a variabilita.

Stálost: Ve své podstatě se jedná o stálost dynamickou, poněvadž dovoluje, v závislosti na podmínkách vzniku, pružně měnit systém činností, ze kterých se návyk skládá. Pružnost návyku tedy umožňuje reagovat na změny vnějších podmínek. Pokud však tato změna je velmi výrazná, překročí rámec možnosti přizpůsobit se, dojde k narušení dynamického stereotypu, který není schopen se v krátké době podmínkám přizpůsobit. Schopnost udržet komplex činností, které způsobují určitý návyk, jako výraz dynamické stálosti, se v prvé řadě uskutečňuje právě pomocí dynamického stereotypu, který se po ukončení jeho formování stává, jak píše Pavlov, „pevným, často těžce měnitelným, těžko překonatelným novou situací“.¹⁴⁾ Tak např. při snaze o měnění vlastního rukopisu je velmi složité odbourat zažitý dynamický stereotyp, stejně jako při napodobování písma někoho druhého.

Další důležitý faktor, který ovlivňuje stálost návyku, je *stupeň jeho ovládnutí* tou kterou osobou. Pak zákonitě platí, že čím víc je návyk zafixován a automatizován, čím vyšší je jeho stupeň osvojení, tím těžší je jej odstranit a naopak. Přitom však více osvojený dynamický stereotyp pružněji reaguje na změny vnějšího prostředí než stereotyp fixovaný jen slabě.

Otázkou pak zůstává, do jaké míry je možné návyky měnit jeden za druhý, resp. starý za nový. Přikláním se k názoru, že „tzv. interference — tedy zesílení nebo oslabení návyků při jejich navrstvení na sebe, se projeví záměnou starého za nový jen tehdy, pokud tyto různé návyky mají ve své struktuře shodné obecné komponenty“.¹⁵⁾

¹³⁾ Samojlov, G. A.: Citovaná práce, s. 16.

¹⁴⁾ Pavlov, I. P.: Polnoje sobranije trudov. M—L, AN SSSR 1944, s. 566.

¹⁵⁾ Samojlov, G. A.: Citovaná práce, s. 21.

Při psychických nebo jiných onemocněních, ale někdy také z jiných příčin, např. pokud dojde k dlouhodobé pauze v procvičování, může být návyk částečně nebo úplně *narušen*. Toto narušení však není trvalé a po určité době procvičování se návyk opět obnovuje (např. osoba, která několik let píše převážně na psacím stroji — její ručně psaný projev ztratí na rychlosti a dynamičnosti, procvičováním se opět obnoví; osoba, která byla z jakýchkoliv příčin donucena psát levou rukou na místo dříve používané pravé, procvičováním dosáhne přenesení dynamického stereotypu na ruku levou, a to v téže podobě, jako dříve u ruky pravé.

Variabilita: Jestliže jsme hovořili o tom, že návyky jsou dynamicky stálé, logicky tím připouštíme, že mají i určitou variabilitu. Vlastní více či méně stabilní základ, který se mění v závislosti na změně vnitřních a vnějších podmínek. Hranice projevující se variability však nepřekračují rámec možností, založených na vycvičené činnosti dynamického stereotypu. Zárukou existence variability je mimořádná pohyblivost dynamického stereotypu a jeho přizpůsobivost změně vnitřních a vnějších podmínek.

Průběh osvojování si návyku psaní

Průběh osvojování si pohybových dovedností návyku psaní je velmi složitý proces, který začíná zhruba již ve dvou letech věku dítěte. Až do zahájení povinné školní docházky probíhá většinou neřízeně a samovolně.

Při vstupu do školy se dítě začne učit psát, a to *syntetickou metodou*, tedy nejprve některé části písmen, pak písmena a potom teprve slova. Příhoda¹⁶⁾ upozorňoval na skutečnost, že proces učení u dítěte začíná v době, kdy ještě není zcela ukončena osifikace ruky a koordinace jemného svalstva je tudíž předčasná. Uvádí, že dítě ve věku 6—7 let pracuje za „nepsychologických“ podmínek, chce-li se po něm, aby psalo drobně a ještě k tomu do linek. Psaní je umělý a složitý proces. Podle Příhody nabývá psaní dítěte na rychlosti a úhlednosti teprve kolem deseti let věku. Přitom jistě důležitou úlohu v procesu výuky psaní hraje složitost školní předlohy, kterou dítě v prvé fázi učení napodobuje. Proto také současná školní předloha, která je platná od roku 1932, se snažila oproti původní o jisté zjednodušení ve tvaru jednotlivých písmen. Tento trend platí doposud a jistě není vývoji písma na škodu.

Pro potřeby kriminalistického identifikačního zkoumání má značný význam stanovení *věkové hranice, ve které dochází jednak k individualizaci rukopisu* (tzn. formuje se pro individuální identifikaci dostatečný

¹⁶⁾ Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky. I. díl, SPN, Praha 1966, s. 123.

počet odchylek od školní normy) a jednak k ustálení této individualizace (tzn. markanty se vyskytují opakovaně ve stejné podobě, až se stávají neodstranitelnými — tedy uzavřeným systémem odchylek, k jehož změně může dojít jen ve speciálních situacích). Bohužel, při zkoumání písma neplatí relativně jednoduchá pravidla, jako např. v daktyloskopii, kde 10—12 shodných markantů v čs. praxi zaručuje individuálnost. Písmo je třeba posuzovat globálně. I malý počet markantů může mít vysokou identifikační hodnotu, pokud se v písmu jedné osoby pravidelně opakuje a zároveň u většiny populace se vyskytuje ojedinele.

Písmo s malým počtem odchylek od školní normy komplikuje zkoumání. Přitom zde dochází ke splývání aspektů individuálnosti a relativní stálosti znaků písma.

Jak se můžeme dočíst v odborné literatuře, různí se názory autorů na to, od kterého věku se projevují v písmu individuální odchylky od školní normy, od kdy jsou tyto odchylky relativně stálé a mohou být tudíž základem individuální identifikace pisatele. S tím souvisí i otázka stanovení hranice ukončení vývoje rukopisu.

Osobně se domnívám, že pevné stanovení obecné věkové hranice, od kdy lze považovat písemný projev za individuální, není možné, a to především z důvodu nerovnoměrného vývoje každého individua.

Petera, Borský¹⁷⁾ uvádějí, že psaní se stává mechanickým v 10.—11. roce, u dívek o něco později. Není přitom však zcela zřejmé, jaká hlediska brali v úvahu.

Tomilin¹⁸⁾ píše, že kolem 18 let věku končí formování individuálně stálého rukopisu.

Penc¹⁹⁾ poznamenává, že k dostupné vyhraněnosti odchylek od školní normy dochází ve věku 13—15 let, kdy je ukončena osifikace ruky a zápěstních kůstek. V té době se odchylky relativně ustalují, rukopis pozbývá školáckého vzhledu a nabývá osobitého výrazu.

Příhoda²⁰⁾ vnáší do tohoto problému psychologické aspekty a uvádí, že hledání vlastního rukopisu trvá od 12 let po celou pubescenci a dokonce i v době postpubescentní.

Možarova²¹⁾ došla k závěru, že zvláštnosti rukopisu se projevují již u žáků v 1. třídě, ale ne u všech a navíc mají náhodný charakter. Do 5. třídy se vytvářejí individuální znaky vlastní jen jedné osobě. (Výzkum byl prováděn u azbuky a je otázkou, do jaké míry lze jeho výsledky bez korekcí aplikovat na latiku.)

¹⁷⁾ Petera, J., Borský, O.: Úvod do studia písmoznalectví. Příručky MS ČSR, sv. 35/75, s. 29.

¹⁸⁾ Tomilin, V. V.: Osnovy sudebno medicinskoj ekspertizy písma. Moskva 1974, s. 68.

¹⁹⁾ Penc, J.: Metodický průvodce k vyučování psaní ve 2. a 3. ročníku ZŠ. SPN, Praha 1978, s. 15.

²⁰⁾ Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky. II. díl, SPN, Praha 1963, s. 432.

²¹⁾ Možarova, I. N.: Individualnost i ustojčivost priznakov počerka v period jevo formirovanija pri obučeniji písmu v škole. Kriminalistika i sudebnaja ekspertiza, Kijev č. 1/1964, s. 54.

Lesniak a Legień²²⁾ provedli zkoumání písma 8—10letých chlapců. Při své práci úzce spolupracovali s psychology a zkoumání podrobili nejen písmo, ale i obrázky těchto chlapců. Závěrem svého experimentu podali následující tvrzení: „Vysoký stupeň individuálnosti, který se projevuje v písmu a obrázcích těchto chlapců, dovoluje individuální identifikaci.“

Za zajímavé lze považovat, že určitý stupeň stálosti se projevila i v obrázcích. Výsledky tohoto zkoumání však nelze generalizovat. Při jeho provádění bylo použito vzorků 24 chlapců, což pro spolehlivé vědecké závěry nemůže být považováno za dostatečně reprezentativní vzorek. Závěry však mohou být dobrým podkladem pro další výzkumy tohoto druhu.

Obdobným problémem se u nás zabýval i Valeška,²³⁾ který provedl poměrně podrobný rozbor vývoje dětských podpisů. Shromáždil velmi rozsáhlý vzorek, jenž čítal celkem 801 vzorků schopných analýzy od 473 osob ve věkovém rozvrstvení 7—14 let. I on, stejně jako Možarova, nalézá odchylky od školní normy již od 1. třídy. Považuje je však rovněž za znaky náhodné. Postupně však nalézá upevňování dynamického stereotypu, diferenciaci a stabilizaci individuálních odchylek. Valeška závěrem uvádí, že identifikace pisatele s poměrně přesným závěrem zkoumání přichází v úvahu až u žáků 6. a 7. třídy, tj. 12—13letých. Použitím termínu „poměrně“ autor zcela nevyklučuje problémový charakter těchto zkoumání. Nabízí se tu navíc otázka, zda je vhodné zkoumat dětské písmo právě na základě podpisů. Hrozí zde totiž nebezpečí, že u některých dětí se mohou v písmu podstatně projevovat vedlejší faktory. Např. některé dítě bude nacvičovat svůj vlastní podpis podle vzoru některého z rodičů nebo starších sourozenců nebo spolužáků. Jiné dítě může podpis nacvičovat podle vlastní představy nebo dokonce pod vlivem pořadů televize a filmů apod. Tak může dojít ke značné diferenciaci mezi podpisem dítěte a jeho rukopisem samotným.

Z uvedených názorů a ostatní dostupné literatury lze shrnout, že u dětského písma dochází mezi 9.—11. rokem k mohutnému rozvoji. Písmo téhož dítěte může mezi 9. a 11. rokem vykazovat značné změny. Navíc, jak bylo výše popsáno, je ovlivňováno všeobecnou fyzickou a psychickou vyspělostí osoby, a proto i zde je *vývoj individuální*. Další faktor, který písemný projev ovlivňuje, resp. závisí od něj upevnění dynamického stereotypu, je praxe. Doba, kterou dítě denně píše, je u jednotlivců odlišná. Některé má psaní přímo jako zálibu nebo její součást (opisuje texty písní, hraje si na učitele apod.), zatímco jiné dítě má zájmy odlišné a psaní procvičuje jen ve škole, a to pouze tolik, co je nezbytně nutné.

²²⁾ Lesniak, T., Legień, M.: Grafične cechy individualne w pisme i rysunkach chlapców 8—10 letnich. Archiwum Medycyny Sadovej i Kryminologii, Tom XXXIV, nr. 4/1984.

²³⁾ Valeška, J.: Dětské písmo a jeho individualizace. ČK 4/1982, s. 333.

Navíc charakter dětského písma daleko výrazněji než u dospělých ovlivňují některé *vnější faktory*, především tu mám na mysli druh psacího prostředku, psací podložku, psací polohu.

K problematice zkoumání dětského písma je, jak se domnívám, možné učinit následující závěry:

1. v zásadě lze dětské písmo podrobit identifikačnímu zkoumání,
2. nejnižší věková hranice pro zkoumání dětského písma je okolo 11 let,²⁴⁾

3. ke zkoumání je třeba zajistit srovnávací materiál, který splňuje následující požadavky:

- u souvislých písemných projevů rozsah minimálně 20 stran textu (školní sešity např. z českého jazyka, dějepisu, zeměpisu),

- u podpisů minimálně 20 ukázek a zkoušek,

- ve všech případech pracovat se srovnávacími materiály, jejichž doba vzniku není od sporného materiálu delší než 6 měsíců,

- požadovat alespoň u části srovnávacího materiálu shodnost psacího prostředku jako u sporného materiálu,

- při závěrečném hodnocení vzít v úvahu i všechny vnější faktory, které mohly mít vliv na tvorbu písma.

Skutečnost, že je možné zkoumat dětské písmo, ještě nedává odpověď na otázku, kdy je definitivně vývoj písma ukončen.

Při identifikaci osob podle znaků, jejichž hranice vzniku a relativní stálosti lze dostupnými metodami určit (např. některé vnější a vnitřní znaky člověka), je identifikační proces poměrně jednodušší, než je tomu například u identifikace podle ručně psaných projevů, kde je doba relativního ustálení rukopisu zcela individuální.

Již zmíněná literatura uvádí, že ukončení vývoje písma lze předpokládat kolem 18—20 let. Dynamický stereotyp se stává natolik pevným, že písmo má relativně stálou podobu a jen velmi obtížně se třeba i vědomě mění. Výjimku z pravidla představuje písmo některých starých lidí, písmo pod vlivem alkoholových a nealkoholových toxických látek, písmo lidí postižených některou z duševních poruch atd. Poněvadž tato problematika je poměrně složitá a rozsáhlá, bude vhodné o ní samostatně pojednat v souvislosti s řadou vnějších a vnitřních faktorů, které determinují proces psaní.

²⁴⁾ V tomto případě si uvědomuji, že můj názor na určení věkové hranice pro zkoumání dětského písma může být diskutabilní. Opírám se o studovanou literaturu a vlastní dosavadní praxi. Domnívám se, že písmo dětí mladších 11 let je tak vysoce variabilní, a charakterizováno navíc snahou o napodobení školní předlohy, že nedovoluje vytvoření individuálních znaků. Navíc i návyk psaní je ještě velmi slabý a nevyvinutý. Podmínky pro vznik individuálnosti jsou dány i ve školách požadovanou zvýšenou rychlostí psaní.

Faktory determinující proces psaní

Proces psaní, jehož fyziologické a psychické základy byly výše objasněny, je determinován celou řadou endogenních a exogenních faktorů. V některých případech tyto faktory buď přímo odpovídají situacím, za kterých dynamický stereotyp vzniká, a proto se v písmu přímo neprojevují, a nebo jejich vliv je natolik malý, že pružnost a přizpůsobivost dynamického stereotypu anuluje jejich determinaci.

Můžeme se však setkat s případy, kdy vnitřní či vnější podmínky jsou natolik odlišné od normální běžné situace, že dynamický stereotyp se s nimi vyrovnává jen velmi obtížně, a proto i v písmu dojde k určitým grafickým změnám, projevujícím se ve tvaru jednotlivých písmen nebo jejich elementů. O těchto změnách se zmiňuje např. již Saudek,²⁵⁾ který vyjmenovává některé konkrétní znaky písma (třaslavé ataktické tahy, náhle zahnuté spodní délky, zdvojování písmen nebo celých slov) a poukazuje na jejich význam při určování různých tělesných nebo duševních chorob.

Pro praktickou identifikační činnost mají změny vnitřních či vnějších podmínek, projevující se v písmu, značný význam. Znalec musí spolehlivě rozeznat a odlišit, které nelogické znaky (v celkovém vzhladu písma i v jeho jednotlivých komponentách) jsou, resp. mohou být způsobeny změnou těchto podmínek a které vyvolala okolnost jiná, např. padělání. Bližší k této problematice bude ještě pojednáno.

Než přistoupíme k dělení faktorů, ovlivňujících proces psaní, je třeba podotknout, že se budu zabývat výlučně faktory, které se vztahují ke *grafické stránce* psané řeči.

Za základní klasifikaci je možné považovat dělení faktorů ovlivňujících proces psaní na endogenní a exogenní. Přitom mezi *e n d o g e n n í* můžeme počítat zejména dispoziční organismu (fyzické i psychické). Tradičně je mezi ně řazena i kvalita provedení a stupeň dovednosti psaní. Jejich kriminalistický význam je nesporný. Důležitý poznatek, který expert může při určování pisatelů sporných textů využít, je, že pisatel s nižší úrovní písařské dovednosti není schopen napodobit písmo vyšší písařské úrovně.

E x o g e n n í m i faktory jsou míněny veškeré vnější situace, ve kterých probíhá proces psaní (poloha pisatele, kvalita a druh psacího prostředku, psací podložka, prostředí atd.). V průběhu psaní se mohou tyto faktory neustále prolínat a vzájemně se ovlivňovat.

Z hlediska kriminalistického identifikačního zkoumání se mi zdá výhodnější dělit faktory podle toho, jakým způsobem se projeví jejich přímý

²⁵⁾ Saudek, R.: Experimentální grafologie. Praha 1928, s. 142.

vliv v konkrétním rukopisu. Uplatněním tohoto hlediska pak dostaneme dvě ucelené skupiny faktorů:

A. Faktory, které doprovázejí „normální“ průběh procesu psaní, a to jak vnitřní, tak i vnější. Vyskytují se v průběhu utváření se dynamického stereotypu, přispívají k jeho automatizaci. Z endogenních faktorů by to byl zcela normální fyzický a psychický stav organismu, resp. jeho drobné změny v rámci pružnosti a přizpůsobivosti dynamického stereotypu. Z exogenních faktorů sem můžeme zařadit obvyklou polohu pisatele při psaní (v sedě), obvyklý psací prostředek, podložku, osvětlení, teplotu, popř. další.

B. Faktory, které podmiňují změnu „normálního“ průběhu psaní. Tyto je dále možné rozdělit na dvě skupiny endogenních faktorů:

1. fyziologické,
2. psychické,

a na samostatnou skupinu některých faktorů exogenních, přičemž kontinuita obou zmíněných je tu opět zachována.

ad 1. Dispozice organismu mají rozhodující podíl i ve vlastním zautomatizovaném procesu psaní. Stav organismu je dán převážně stavem kosterně svalového aparátu, vegetativních orgánů a stavem nervové soustavy. Anatomický stav organismu se může měnit v důsledku vážných poranění a onemocnění. Grafické tvary písma jsou pak přímo závislé na momentálním fyzickém stavu pisatele. Typickým příkladem změn v písmu, podmíněných fyzickým stavem organismu, je *poranění* některé části ruky, která se podílí na procesu psaní. Pro pisatele tak nastávají zcela nové atypické podmínky, se kterými je nucen se vyrovnat. Automatizace, pružnost a přizpůsobivost návyku psaní mohou pisateli tento proces zjednodušit.

Mezi fyziologické faktory determinující proces psaní je možné řadit i psaní za *prochladnutí*. V takovém stavu dochází ke snížení koordinace pohybů, a to zvláště při dlouhodobém pobytu osoby v nízkých teplotách. Vlivem prochladnutí ruky se svaly stávají méně pružné a pohyblivé, projevuje se ztuhlost kloubů ruky a tím se snižuje automatizace pohybů, což vyvolává změny v písmu.

- V charkovském NIISE byl proveden zajímavý experiment, jehož cílem bylo zjistit:
1. které znaky písma se mění, pokud osoba píše v nízké teplotě,
  2. jaký komplex znaků může svědčit o tom, že bylo psáno za nízkých teplot.

Experimentu bylo podrobena 100 osob, text byl poměrně krátký (214 písmen), v podmínkách nízkých teplot však dostačující. Experimentu podrobené osoby psaly tentýž text dvakrát, a to jednou při teplotě +18 až 20 °C v místnosti v sedě za stolem a podruhé v mrazu -15 až -20 °C, jinak za stejných podmínek (bez rukavic). Přitom před psaním byly vystaveny nízké teplotě po dobu 5 hodin. Po podrobné analýze učinili vědci následující závěry: ve všech případech došlo ke změně koordinace po-

hybů a rychlosti psaní, dále se projevila změna stavby písma, vázanosti, nestálost směru psacího pohybu, opravování písmen, dopisování jednotlivých tvarů.²⁶⁾

Fyziologické změny v písmu mohou být způsobeny rovněž vlivem *fyziické únavy*. Problémem opět zůstává, jak eliminovat nové znaky, vzniklé pod tímto vlivem. Podle Vinogradova „složitost vědeckého rozpracování této otázky spočívá v tom, že ze všech pojmů, které fyziologie používá a objasňuje, není žádný tak málo objasněn, jako právě únava“.²⁷⁾ Pro naše účely postačí, budeme-li únavu považovat za fyziologický stav organismu, který je vyvolán intenzívní činností, dlouho trvajícím a je vyjádřen dočasným snížením pracovní výkonnosti. Vliv svalové únavy zachycuje právě ty pohyby člověka, které jsou základními komponentami aktu psaní: automatizaci pohybových návyků, koordinaci, přesnost a rychlost pohybů.

K této problematice byl proveden experiment opět v charkovském NIISE, který si kladl za cíl vyčlenit znaky, které se projevují pod vlivem fyziické únavy, stanovit takový jejich komplex, který nasvědčuje psaní pod jejím vlivem. Zkoumání bylo podrobeno 100 osob a po provedení experimentu bylo možné učinit následující závěry:

— po krátké námaze svalů nedochází ke změnám v písmu,

— texty psané při svalové únavě vykazují změny ve snížení koordinace pohybů, zpomalení rychlosti psaní, nedodržování rovné linie řádek, opravy, přepisování, škrty, objevují se i některé tvary písmen, které se u písma psaného za „normálních“ podmínek nevyskytují.²⁸⁾

ad 2. Mezi *psychické faktory* můžeme pořadit především *neobvyklé psychické situace* a *různé krátkodobé depresivní stavy*, ve kterých se osoba v době psaní může nacházet. V takových situacích dochází k narušení koordinace pohybů, k opravování písmen a tahů, škrtnutí slov, velikost písmen je různorodá, sklon proměnlivý, a to i v rámci jednoho slova, linie řádky není zachována, mezery mezi slovy i řádkami jsou nepravidelné.²⁹⁾

Dále sem můžeme řadit *motivaci psaní*. Člověk píše, aby prostřednictvím psaní napomáhal uspokojování určitých vzniklých potřeb. Podle toho, jaká je motivace psaní, dává uvědoměle psaní určitou vnější podobu. Jinak přistupuje k psaní tehdy, pokud si píše svoje osobní poznámky, kdy je i většinou jeho pozornost obrácena k obsahu textu. Jinak bude

²⁶⁾ Brodskaja, A. B.: O možnosti ustanovenija fakta vypolnjenja rukopisi v uslovijach nizkich temperatur. Kriminalistika i suděbnaja ekspertiza, Kijev 1970, s. 150.

²⁷⁾ Vinogradov, M. I.: Fiziologija trudovych procesov. Izd. Leningradskovo universiteta, Leningrad 1953, s. 332.

²⁸⁾ Vul, M. S.: O možnosti ustanovenija fakta vypolnjenja rukopisi v sostojaniji fizičeskoj ustalosti. Kriminalistika i suděbnaja ekspertiza, Kijev 1970, s. 161.

²⁹⁾ Srov. Gordejeva, G. N., Gruzkova, V. G.: Ustanovenije fakta vypolnjenja teksta licom, nachodjavšimsja v neobyčnom psihofiziologičeskom sostojaniji. Kriminalistika i suděbnaja ekspertiza, Kijev 1970, s. 163.

vypadat písmo, které je někomu určeno a pisatel kromě obsahu soustředí svou pozornost i na úpravu a celkový vzhled písemnosti.

S motivací úzce souvisí i otázka čitelnosti. Čitelnost je determinována účelem, tedy i motivací. Motivy podněcují k určité činnosti. Krajní mezi je situace, kdy se pisatel snaží buď o *napodobení* nějakého rukopisu, nebo o *pozměňování* rukopisu vlastního.

Ke změnám v písmu, především tremoru, opravování, škrtání, vynechávání písmen apod., může dojít i v případech, kdy osoba píše v silném psychickém napětí (uvědomuje si důležitost svého sdělení, někdo ji nutí napsat určitý text, s kterým nesouhlasí).

Samostatnou skupinu představují faktory, které svým charakterem překračují rámec fyzických i psychických změn a můžeme je označit jako *patologické*. Většinou se jedná o změny tak závažné, že jejich projev v písmu se projeví jeho deformací nebo částečným či úplným rozpadem psaní. Tyto situace nastávají při závažných onemocněních CNS, alkoholismu, požívání toxických látek apod.

V písmu pak může dojít k nejrůznějším projevům ataxií, tremoru nebo některým formám disgrafie. Patologických změn v písmu se snaží využívat psychologové a psychiatři,³⁰⁾ kteří se pokoušejí najít vztah mezi těmito změnami v písmu a určováním diagnózy některých onemocnění. Současný stupeň výzkumu to ještě neumožňuje a je otázkou, zda v budoucnu toto vůbec bude reálné. U některých chorob, které se projevují záchvaty, nebo u tzv. maniodepresivního onemocnění lze však registrovat změny v písmu jako průvodní a snad by mohly být jistým ukazatelem zhoršení zdravotního stavu.³¹⁾

Exogenní faktory vycházejí především z prostředí, ve kterém pisatel píše, z jeho polohy při psaní, psací podložky, psacího prostředku apod.

K faktorům prostředí, které výrazně ovlivňují písmo, patří psaní s častými přestávkami, které jsou způsobeny vlivem rušivých podnětů nebo činností. Mají za následek změny v poloze pisatele, které se pak následně projeví v kvalitě písma. Sem můžeme řadit i psaní v dopravních prostředcích, psaní za snížené viditelnosti nebo dokonce ve tmě. Písmo je potom neúměrně zvětšené, není zachována linie řádek, mění se sklon, tvary jsou kostřbaté, roztřesené, dochází k dopisování nebo opravování a škrtání.

Písařská poloha je charakterizována celkovou polohou těla píšící osoby, nastavením papíru, způsobem držení psacího prostředku. Tak zatímco za

³⁰⁾ Např. Kuffner, Mysliveček, Vondráček, Příhoda a další.

³¹⁾ Srov. Steinhäuselová, D.: Klidová fáze maniodepresivního onemocnění a její projevy ve znacích písma, DP, Filozofická fakulta UK, Praha 1984.

normální situaci při psaní lze považovat polohu v sedě s pevnou podložkou a obvyklým psacím prostředkem, netypická situace je podmíněna např. polohou ve stoje nebo v leže, nepevnou psací podložkou a v některých případech i netypickým psacím prostředkem (křída, uhel, kámen) a materiálem, na který se píše (zeď).

Vnitřní i vnější podmínky se tudíž významnou měrou podílejí na tvorbě rukopisu. Pokud tyto podmínky stačí regulovat pevný dynamický stereotyp, pak se v písmu neprojeví. Pokud však jeho možnosti přizpůsobivosti překročí, dochází k menším či větším změnám v písemném projevu. Tato změna v písmu může však mít různý původ, což ostatně dokazují i citované empirické výzkumy. Při znaleckém zkoumání je proto třeba odhalit pravou příčinu změn, tzn. řešit otázku jejich původu v nejšířších souvislostech.

Stručný vývoj metod zkoumání ručního písma

Prvopočátky vzniku písma a zprávy o jeho existenci se datují již od 15. stol. př. n. l. Písmo vzniká v podstatě ze dvou potřeb — jako komunikační prostředek a dále jako způsob vyjadřování svých vlastních myšlenek a pocitů.

Za dobu své existence prošlo písmo bohatým vývojem na celém světě, od písma obrázkového přes hieroglyfické písmo a klínové až po současnou podobu latinky nebo azbuky či písma arabského a indického.

Od které doby začali lidé písmo zkoumat, přesně nevíme. Z doby starého Řecka je sice známá práce Aristotela „Pfyiognomie“, kde se autor mimo jiné zabývá i pohyby rukou, ale to je ještě od zkoumání písma hodně vzdálené.

První zprávy pocházejí ze začátku 17. století, kdy první knihy o písmu psali Camillo Baldo a Marcus Aurelius Servinus. Prvně jmenovaný vydal v roce 1622 pojednání „O způsobech, jak poznat obraz života a osobní vlastnosti člověka podle jeho rukopisu“. Byla to vlastně první grafologická publikace, ač tento název ještě neužívala. V 17. století vznikla rovněž tzv. kaligrafická škola, ve které osoby, které uměly psát, většinou kancelářští písaři, prováděly zkoumání písma, jehož cílem bylo určit shodnost nebo odlišnost konfigurace jednotlivých písmen, jejich klíček apod. Metoda, kterou pracovaly, se podle celé školy nazývá kaligrafická.

V této souvislosti není bez zajímavosti zákonodárné ustanovení v Ruském svodu zákonů z roku 1857, kde se uvádí: „...soud provádí zkoumání a srovnávání rukopisů prostřednictvím soudem ustanovených osob, které jsou znalé jazyka, v němž jsou napsány a podepsány dokumenty, osob důvěryhodných, jež nejsou odmítnuty některou ze sporných stran, pokud možno prostřednictvím tajemníků úřadů, učitelů kraso-

pisu nebo jiných učitelů škol, kteří jsou v místě nebo blízkosti a vůbec prostřednictvím osob, které podle úsudku příslušných úřadů mohou být uznány v tomto případě za znalecké osoby.“³²⁾

Mohutný rozvoj zkoumání písma přineslo 18. a zvláště 19. století. V té době psali svoje knihy např. Johann Caspar Lavater, Jean Hyppolyte Michon, Crépieux-Jamin, George Meyer, Locard, Bertillon a další. Metody, kterými tito badatelé pracovali, měly spíše empirický charakter.

Jako grafognostická je označovaná metoda, jejíž základy položil Bertillon.³³⁾ Podstata spočívala v tom, že expert vytyčil typové prvky rukopisu a jeho zvláštnosti a pro ně se stanovila jednotná nomenklatura slovního popisu a jednotný způsob měření. Znalec se snažil najít ve zkoumaném dokumentu shodné nebo odporující si znaky ve stejných slovech. Přitom ze znaků, které hledal, volil takové, které se často opakovaly a jevily se tudíž jako stálé. Snad to byla jakási obdoba Bertillonova „portrait parlé“. Bertillon v kvalitě identifikačních znaků hledal takové vlastnosti, které se v písmu různých osob výrazně odlišovaly a ukazovaly se jako stabilní v písmu jedné osoby. Je třeba říci, že v jeho názorech se objevily některé racionální úvahy o pravděpodobnostním přístupu k hodnocení znaků písma. Nedostatkem ovšem byl jeho pohled na písmo jako statistickou veličinu a jeho metoda se tak stala mechanickou a metodicky nesprávnou.

Francouz Locard důsledně prosazoval jako jedinou správnou metodu grafometrickou. Její podstatou je měření jednotlivých znaků a porovnávání takto získaných veličin. Znalec zkoumal pomocí měření velikost písma, vzájemné poměry výšek a šířek, úhel sklonu, vzdálenosti mezer apod. „Locard použil statistické měření za účelem kvantitativní interpretace znaků, které musí být podle zkušenosti stálé“ — píše Orlová a dále říká: „Za takové považoval proporční odklony rozměrů. V kvantitativním přístupu viděl cestu k poznání vědeckých základů expertizy písma.“³⁴⁾ Sám Locard uvádí: „Poznat — znamená změřit.“³⁵⁾ V každém případě statistický charakter kvantitativních ukazatelů odráží statistickou hodnotu jimi vyjádřených zvláštností a tím i stálost písma. „Grafometrie byla krok vpřed od pouhého empirismu k vědeckému zkoumání písma.“³⁶⁾

Výše jmenovaný Michon použil poprvé pro vědu zabývající se zkoumáním písma termín grafologie, a sice v roce 1873. Kromě toho vymezil i její pojem jako studium povahy člověka podle rukopisu. Obdobně vy-

³²⁾ Ruský svod zákonů 1957, sv. X, část II, s. 350.

³³⁾ Bertillon, A.: La comparaison des écritures. Paříž 1897.

³⁴⁾ Orlová, V. F.: Teoriya sudebno-počerkovedčeskoj identifikacii. Trudy VNI-ISE, vyp. 6, Moskva 1973, s. 13.

³⁵⁾ Locard, E.: Rukovodstvo po kriminalistike. Moskva 1941, s. 450.

³⁶⁾ Orlová, V. F.: Citovaná práce, s. 15.

kládal v té době tento směr i Lombroso. Zrodila se grafologická metoda zkoumání písma.

Saudek o Michonovi píše toto: „Jemu vděčí grafologie ne toliko za své jméno, ale i objev všech známek, jimiž se řídili všichni grafologové od vydání jeho díla »Système de Graphologie« až do vyjití prvních grafologických prací jeho žáka a kritika Crèpieux-Jamina.“³⁷⁾ Kolem Michona vznikla celá grafologická škola. „Představitelé této francouzské grafologické školy zastávali názor, že písmo obsahuje znaky, z nichž každý má určitý zvláštní význam, který ukazuje na vlastnost osoby.“³⁸⁾

Crèpieux-Jamin modifikoval zkoumané znaky a kromě základních sestavil ještě tzv. komplexní, které měly nepřímo poukazovat na sekundární vlastnosti člověka.

Ve dvacátém století se do historie vědy o písmu zapsali Klages, Pophal, Pfanne, Saudek a další.

Meyer, lékař psychiatrické léčebny v Berlíně, prováděl různé experimenty, ve kterých se snažil o vědecký přístup ke grafologii. Saudek jeho přínos hodnotí slovy: „Meyer byl prvním, jenž poznal, že lze úmysl pisatele vždy poznat na počátku slov, řádek nebo vět, kdežto další text a konec slov, řádek a vět ukazuje pravý ráz a nevědomé jeho jednání.“³⁹⁾ Orlova vidí Meyerův přínos především v jeho experimentálním přístupu.⁴⁰⁾

Za zakladatele vědecké grafologie je považován Klages. Ve svých zkoumáních vycházel z předpokladu, že charakter člověka se odráží v jakýchkoliv jeho pohybech. A jelikož psaní je procesem pohybů a písmo představuje jejich určitý fixovaný sled, musí se v něm zobrazit individuální charakter člověka.

Přínos Klagese pro grafologii hodnotí opět velmi pozitivně Saudek, a to slovy: „Klages objevil zákon periodického střídání pozornosti; dle jeho zákona lze rozlišovat mezi písmem přirozeným a nepřirozeným — a zákon Klagesův se stal nevyhnutelnou pomůckou při dokazování totožnosti rukopisu.“⁴¹⁾

„Filozofické základy Klagesovy koncepce,“ píše Orlova, „vycházejí z Nitzscheho. Idealismus této koncepce spočívá především v izolování charakteru člověka a jeho psychiky, která je považována za prvotní.“⁴²⁾

Kromě idealistických filozofických základů, o které se opírají vesměs všichni jmenovaní grafologové, jsou zde ještě další hlediska, která jimi zůstala neodhalena. Jedním z nich je učení o návycích a podmíněných reflexech. Ve své době však všichni tito autoři znamenali pokrok pro vědu o písmu a přinesli do jejích základů řadu pozitivních poznatků.

³⁷⁾ Saudek, R.: Vědecká grafologie. Orbis, Praha 1925, s. 22.

³⁸⁾ Orlova, V. F.: Citovaná práce, s. 17.

³⁹⁾ Saudek, R.: Citovaná práce, s. 31.

⁴⁰⁾ Orlova, V. F.: Citovaná práce, s. 18.

⁴¹⁾ Saudek, R.: Citovaná práce, s. 34.

⁴²⁾ Orlova, V. F.: Citovaná práce, s. 20.

Grafologie a písmoznalectví

Vzhledem k tomu, že pod obor grafologie je v mnoha případech řazeno vše, co souvisí s písmem, je třeba přesně vymezit její pojem, předmět a zaujmout stanovisko i k metodám, které používá. Petera, Borský⁴³⁾ uvádějí, že cílem grafologické metody je zjistit korelaci mezi písemným projevem a charakterovými prvky pisatele. Posuzování písma v tomto směru si nevšímá konfrontace sporného a srovnávacího materiálu, nýbrž usuzuje na psychologické vlastnosti pisatele. Nepřímo tak vlastně definují předmět grafologie — *zkoumání charakteru osob na základě ručního písma*. Vinberg⁴⁴⁾ se vyjadřuje o grafologické metodě jako o „zvláště zpátečnické teorii v oblasti grafické expertizy“. Domnívám se však, že takto zjednodušeně grafologickou metodu chápat nelze.

Feluš⁴⁵⁾ uvádí mnohé odkazy na nejrůznější definice grafologie (v grafologické literatuře, v encyklopediích, ve slovnících). Vesměs všechny tyto definice jsou si společné a považují grafologii za základ pro odhadování charakteru člověka na základě rukopisu. Přitom její vztah k písmoznalecké expertize buď neřeší vůbec, nebo ji považují za součást grafologie. Se stejnými nebo obdobnými definicemi se můžeme setkat i v publikacích grafologů minulosti i současnosti.⁴⁶⁾

Zastavme se nyní u několika málo příkladů, jak je pojem grafologie definován u nás. Tak např. slovník cizích slov k pojmu grafolog uvádí: „ten, kdo se zabývá grafologií — tj. odhadováním povahových rysů člověka z jeho rukopisu“.⁴⁷⁾ Lakonická charakteristika, leč jasná a výstižná. Naproti tomu „Malá československá encyklopedie“ z roku 1985, která je dílem širokého kolektivu autorů, k pojmu grafologie uvádí následující: „kvalitativně kvantitativní analýza psaného projevu (písma, textu), považovaná od roku 1875 za pomocnou vědeckou metodu vysuzování individuálních (povahových, osobnostních) rysů určitého jedince; nástroj psychologie v rámci studia výrazových prostředků člověka. Vychází z rozboru tvaru a velikosti písmen, tlaku vedené linie, sklonu a způsobu navazování písmen, slabik, slov a vět apod. Nejčastěji užívaná v psychiatrické a psychologické diagnostice, v kriminologii (pomocná identifikační disciplína) a v dalších oborech vyžadujících expresivní posouzení prvků lidské činnosti.“⁴⁸⁾ S touto definicí lze souhlasit jen velmi omezeně, neboť se dopouští

⁴³⁾ Petera, J., Borský, O.: Úvod do studia písmoznalectví. Příručky MS ČSR, sv. 35, Praha 1975, s. 44.

⁴⁴⁾ Vinberg, A. I.: Hlavní zásady sovětské kriminalistické expertizy. Orbis, Praha 1952, s. 110.

⁴⁵⁾ Feluš, A.: Odchylenia materialne w pismie osobniczym. Uniwersytet Sleski, Katowice 1979, s. 23 a násl.

⁴⁶⁾ Např. Müller, W., Emskat, A.: Theorie und Praxis der Graphologie. Rudolstadt 1949; Wieser, R.: Persönlichkeit und Handschrift. München—Basel 1956.

⁴⁷⁾ Slovník cizích slov. SPN, Praha 1981.

⁴⁸⁾ Malá československá encyklopedie, díl III. Academia, Praha 1985, s. 645.

při vymezení pojmu i metod značných nepřesností. Diskutabilní je už samotný údaj, zda je možné považovat vysuzování individuálních rysů jedince z psaného projevu za vědeckou metodu, tím spíše již od roku 1875. Jestliže budeme v rámci grafologických metod hovořit o rozboru tvaru a velikosti znaků, pak nelze zároveň tvrdit, že je grafologie nástrojem studia výrazových prostředků člověka. Pokusy o uplatnění grafologických prvků jako pomocné diagnostické metody v rámci psychologie a psychiatrie byly v této stati již zmíněny, jejich význam je však doposud velmi malý a využití písemného projevu v diagnostice je stále ještě ve stadiích výzkumů. Naprosto nesprávný je údaj o využívání grafologie v kriminologii. Jednak především už proto, že kriminologie⁴⁹⁾ nemá ve svém předmětu zkoumání identifikaci pisatele, jak se autoři mylně domnívají. Metodami identifikace se zabývá kriminalistika a její metody identifikace osob podle ručního písma v žádném případě nelze směšovat s grafologií.

Není možné souhlasit ani s Mistríkem, který sice chápe grafologii jako exaktní vědu o písmu a psaní ve vztahu k individuálním vlastnostem pisatele, ale dále o ní hovoří jako o „střešní disciplíně, do které sekundárně patří písmoznalectví a charakterologická analýza na základě rukopisu nebo strojového písma“.⁵⁰⁾ Podle mého názoru je nesprávné řadit písmoznalectví jako podobor grafologie, jak to činí Mistrík. Jestliže má expert v oboru písmoznalectví jisté znalosti z grafologie, mohou mu při práci pomáhat. Grafolog však ke svým závěrům nepotřebuje znalosti písmoznalce.

Dále Mistrík píše v souvislosti s grafologií rovněž o charakterologické analýze na základě strojového písma. Chceme-li usuzovat na určité vlastnosti osoby podle strojového písma, můžeme tu vycházet pouze z jeho obsahu a jazykového rozboru textu. Neuplatňují se tu grafologické metody zkoumání.

Tyto mylné názory jsou očividně důsledkem nedostatečného rozpracování pojmu a předmětu grafologie v naší odborné literatuře, stejně jako vyjasnění vztahu mezi grafologií a písmoznalectvím.

Grafologii je nutno chápat jako metodu zkoumání písma za účelem usuzování na charakterové vlastnosti pisatele. Metody, ať už jsou nazývány jakkoliv (grafologické, grafagnostické, diagnostické), které ke zkoumání používá, spočívají především v hodnocení grafických znaků písma, a to jednotlivě i v souvislostech, s cílem přiřčenit jim určitý charakterový význam.

Grafologie se v současné době nejvíce rozvíjí v zemích západní a jižní Evropy (Francie, Španělsko, Itálie), kde existují nejrůznější grafologické

⁴⁹⁾ Kriminologie — věda o příčinách kriminality a její prevenci.

⁵⁰⁾ Mistrík, J.: Grafológia. Obzor, Bratislava 1985, 2. vyd., s. 19.

školy a vycházejí grafologické monografie a různé časopisy. Je pravda, že západní grafologové většinou pojem písmoznalectví neuvádějí. Experti, kteří se zabývají výlučně identifikačním zkoumáním, jsou nazýváni grafology. *Toto slučování dvou disciplín do jednoho předmětu je třeba považovat za nesprávné.* Předmětem písmoznalectví je identifikace osob na základě ručního písma. Cílem písmoznalce je na základě celkového rozboru, analýzy a syntézy vyhledat v písmu takové znaky, které jsou projevem dynamického stereotypu a návyku psaní určité osoby a umožňují její identifikaci.

Grafologie je už ze svého historického hlediska založena na idealistických filozofických koncepcích. Není podpořena dostatečně reprezentačními výzkumy a nelze stanoviska grafologů bezvýhradně akceptovat. Je nesporné, že grafologie dospěla za dlouhou dobu své existence i k některým pozitivním poznatkům (Locard, Klages, Pfanne), které písmoznalectví využívá nebo z nich čerpá při rozvíjení svých metod zkoumání (například kvantitativní a grafometrické metody).

Postavit grafologii na seriózní vědecký základ a opřít ji o gnoseologické poznatky by však předpokládalo široké empirické výzkumy, které by snad mohly přispět k objektivizaci grafologických úsudků. Samozřejmě bude nutné podrobit tvrzení grafologie důslednému rozboru ze stránek a hledisek filozofie, zejména gnoseologickou podstatu jejich pouček a jejich význam.

Důrazně je však třeba upozornit na to, že *grafologické posudky* (a tedy ani podle Místríka tzv. soudní grafologie — cit. práce s. 19) *nemají své místo v řízení před soudem.* Individuální vlastnosti osob, které jsou relevantní v řízení před soudem, se zjišťují na základě důkazů, nikoliv na základě subjektivní představy grafologa.

Socialistické pojetí vědy o písmu musí důsledně trvat na odlišování pojmů grafologie a písmoznalectví. Písmoznalectví rozpracovává metody zkoumání ručního písma s cílem řešit otázku individuální identifikace pisatele. Nelze jej však chápat jen jako vlastní expertizní činnost, jak zužují Blažek a Valeška.⁵¹⁾ Předmět písmoznalectví je širší. Zahrnuje i zákonitosti vzniku a změn písemného projevu, rozpracovává nové metody za účelem objektivizace a vyšší efektivity znaleckého zkoumání. Musí rozvíjet nejen svou praktickou stránku, ale i svoji teorii. „Teorie identifikace na základě ručního písma,“ píše Orlová, „je systém poznatků o zákonitostech vzniku písma a na nich založených metodách zkoumání písma, podřízených úkolům praxe, určení pisatele na základě ručně psá-

⁵¹⁾ Blažek, P., Valeška, J.: Expertiza ručního písma. SNB FS VB, Kriminologický ústav, Praha 1984.

ného textu pro účely odhalování trestných činů a soudního řízení ve věcech trestních i občanskoprávních.⁵²⁾

Písmoznalectví můžeme chápat jako jedno z odvětví kriminalistické identifikace osob, které zkoumá zákonitosti vzniku písemného projevu a jeho změn v průběhu života jedince, vypracovává nové metody zkoumání ručního písma za účelem identifikace pisatele na základně komplexního rozboru grafické stránky ručního písma.

Grafické a jazykové aspekty zkoumání ručního písma

Písmo v sobě zahrnuje dva identifikační aspekty. V rámci svých grafických tvarů odráží dynamický stereotyp, návyk psaní. Tyto grafické tvary pak představují základ písmoznaleckého identifikačního zkoumání a vztahují se výlučně k písmu ručnímu.

Druhým aspektem je tu jazyková stránka písma, která v sobě nese jednak obsah sdělení, tzn. toho, co chce osoba vyjádřit a dále nej-různější lingvistické aspekty, které jsou charakteristické pro osobu, která stylizovala text. Přitom jazykový aspekt se nevztahuje jen k písmu ručnímu, nýbrž i strojovému, tištěnému apod.

Ruční písmo lze tedy zkoumat jednak ze stránky grafické a jednak ze stránky jazykové. Otázkou je, zde je vhodné obě tyto stránky zkoumání zahrnout pod pojem písmoznalecké expertizy a nebo je pojmut a pak také provádět zcela samostatně. Budeme-li tyto dva druhy identifikačního zkoumání porovnávat, zjistíme, že se od sebe výrazně odlišují.

Zásadní rozdíl najdeme již při vymezení *objektu zkoumání*. Objektem zkoumání při písmoznalecké identifikaci jsou jakékoliv ručně psané písemné projevy, tzn. souvislé i nesouvislé texty, podpisy, parafy, číslice. Objektem jazykového zkoumání mohou být jakékoliv delší písemné projevy, které však vůbec nemusí být psány ručně. Naproti tomu některé ručně psané písemné projevy (máme na mysli podpisy, číslice apod.) nelze jazykovému zkoumání podrobit.

Další rozdíl spatřuji v *cíli identifikačního zkoumání*. Cílem písmoznaleckého zkoumání je určení pisatele sporného textu. Cílem jazykového zkoumání je určit autora sporné písemnosti. Vzhledem k tomu, že se nemusí jednat o jednu a tutéž osobu, není vhodné tato identifikační zkoumání směřovat.

⁵²⁾ Orlova, V. F.: Teorija sudebno-počerkovědčeskoj identifikacii. Trudy VNIISE, vyp. 6, Moskva 1973, s. 96.

Odišné jsou i *metody zkoumání*, které znalec při své činnosti používá a koneckonců i požadavky na odborné znalosti znalců si nekorespondují. Znalec, který provádí jazykové zkoumání, musí vycházet z lingvistických aspektů, lexikální, gramatické a modální stavby s přihlédnutím k aspektům sociologickým a psychologickým. Jednotlivé grafické tvary písma nemůže při svém zkoumání uplatnit. Ty jsou zas naopak základním východiskem k provádění grafických rozborů. Není snad vyloučeno, aby písmoznalec přihlédl i k některým jazykovým aspektům, ale v případech, kdy pisatel sporného a srovnávacího materiálu jsou totožní, zatímco autoři ne, nebo je tomu naopak, může mít toto spíše matoucí účinek.

V naší kriminalistické literatuře jsou otázky grafického a jazykového zkoumání řešeny jen velmi okrajově. Učebnice „Základy kriminalistiky“⁵³⁾ vycházela ze zásady „písmo je individuální, sloh je individuální“ a doporučovala komplexní přístup k materiálu, podrobněji však popisovala jen zkoumání grafické stránky. Více jak o dvacet let mladší učebnice téhož názvu⁵⁴⁾ uvádí jako metodu zkoumání rukopisu *grafosynkritickou analýzu*, která zkoumá písemný projev z obou aspektů v rámci jedné expertizy. Učebnice kriminalistiky z roku 1986 již píše: „V československé znalecké praxi se ručním písmem zabývají v závislosti na druhu zkoumaných aspektů, dva druhy expertizy: 1. Kriminalistická expertiza zkoumající grafickou stránku ručního písma . . . 2. Kriminalistická expertiza jazyková . . .“⁵⁵⁾ Blažek, Valeška ve své monografii uvádějí: „Pro metodu komplexního zkoumání souvislých písemných projevů včetně všestranného jazykového rozboru bylo užíváno označení *grafosynkritická analýza*. Postupující dělbou práce se však oblast jazykové analýzy osamostatnila, vytvořila si vlastní expertizní metody, a proto se toto označení pro metodu expertizy ručního písma přestalo užívat.“⁵⁶⁾ O jiných příčinách osamostatnění těchto dvou druhů expertiz autoři nehovoří.

Polská kriminalistika spojuje graficko-jazykovou metodu v rámci písmoznalecké expertizy a sleduje tudíž rovněž oba aspekty v jediném znaleckém zkoumání.⁵⁷⁾

Ve většině sovětské literatury je jazyková expertiza pojímána samostatně.⁵⁸⁾ Zajímavý je přístup kolektivu autorů pod vedením Lukaševiče, kteří vidí oddělení jazykové expertizy opodstatnělé v těch případech, kdy

⁵³⁾ Němec, B. a kol.: Základy kriminalistiky. MV HS VB 1954, s. 110.

⁵⁴⁾ Pješčak, J. a kol.: Základy kriminalistiky. Naše vojsko, Praha 1976, s. 118.

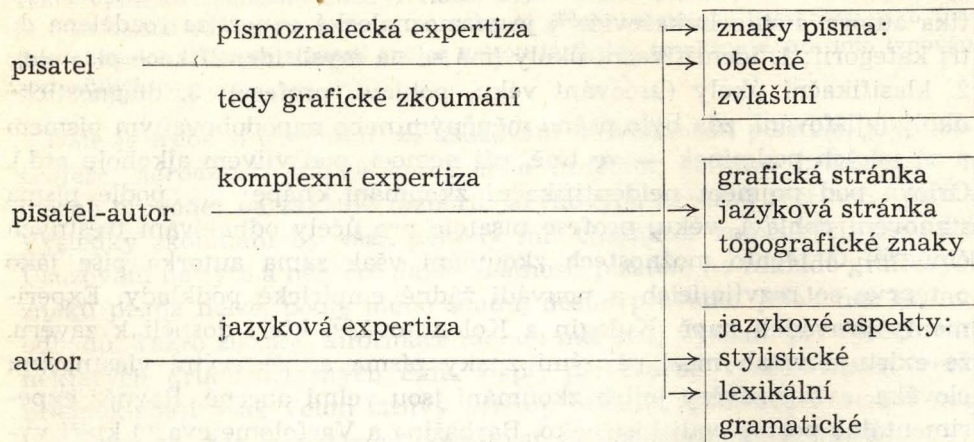
⁵⁵⁾ Pješčak, J. a kol.: Kriminalistika. Naše vojsko, Praha 1986, s. 85.

⁵⁶⁾ Blažek, P., Valeška, J.: Expertiza ručního písma. SNB FS VB, Kriminalistický ústav, Praha 1984, s. 122.

⁵⁷⁾ Kryminalistyka. Pod redakcja Widackiego, Uniwersytet Slaski, Katowice 1934, s. 72.

⁵⁸⁾ Orlova, Mancvetova, Lancman aj.

autor a pisatel nejsou totožní. Za tímto účelem uplatňují postup podle následujícího schématu:

59)

S tímto pojetím však rovněž není možné bezvýhradně souhlasit. V mnoha případech není předem známo, zda pisatel a autor jsou jedna osoba. Na základě výsledků dvou samostatných expertiz mohou tuto otázku řešit orgány činné v trestním řízení (popř. soudy ve věcech občanskoprávních).

Pro osamostatnění jazykového zkoumání svědčí i ten fakt, že jazyková expertiza si hledá svoje místo nejen při zkoumání písemných projevů, ale např. i ve fonoskopii, kde na základě jazykového rozboru lze získat cenné poznatky o autorovi mluveného slova.

Domnívám se, že *grafické a jazykové zkoumání je třeba chápat jako dvě samostatné expertizy* v rámci identifikace osob. Vzhledem k tomu, že tato stať se zabývá otázkami zkoumání ručního písma z hlediska grafických aspektů, nebude o jazykových aspektech dále pojednáváno.

Neidentifikační zkoumání

Kromě identifikačních zkoumání ručně psaných projevů se stále častěji hovoří v kriminalistické literatuře, zvl. sovětské, o tzv. neidentifikačních zkoumáních. Jejich cílem je *stanovení osobní charakteristiky neznámého pisatele a určení podmínek, za kterých písmo vzniklo*. V literatuře se tato zkoumání pojmenovávají různě. Klimenko a Segaj⁶⁰⁾

⁶⁰⁾ Lukaševič a kol.: *Ekspertiza v sudebnoj praktike*. Gosudarstvennyj universitet, Kijev 1987, s. 25.

piší o určování sociálního profilu pisatele. Granovskij⁶¹⁾ mluví o diagnostických možnostech řešení expertizy — získávání údajů o osobě autora, „jeho portrétu“. Vul⁶²⁾ používá označení sociálně biografická charakteristika autora. Podle Lukaševiče⁶³⁾ je písmoznalecká expertiza rozdělena do tří kategorií: 1. identifikační úkoly (má se na mysli identifikace pisatele); 2. klasifikační úkoly (určování věku, pohlaví, profese); 3. diagnostické úkoly (zjišťování, zda bylo psáno měněným nebo napodobovaným písmem a za jakých podmínek — ve tmě, při nemoci, pod vlivem alkoholu atd.). Orlová pod pojmem neidentifikační zkoumání chápe: „... podle písma stanovení pohlaví, věku, profese pisatele pro účely odhalování trestných činů.“⁶⁴⁾ O těchto možnostech zkoumání však sama autorka píše jako o teprve se rozvíjejících a neuvádí žádné empirické podklady. Experimenty prováděli např. Kulagin a Kolonutová,⁶⁵⁾ kteří dospěli k závěru, že existuje vztah mezi různými znaky písma a některými vlastnostmi člověka, avšak závěry jejich zkoumání jsou velmi obecné. Rovněž experimentálně postupovali Lisičenko, Barbašina a Varfolomejeva,⁶⁶⁾ kteří vycházeli z Pavlovova učení o typech vyšší nervové činnosti. Výsledky mají rovněž obecnou povahu.⁶⁷⁾

Za zajímavé považují dva názory na problematiku určování pohlaví podle písma vzdálené od sebe 40 let. Příhoda píše: „... ve skutečnosti se struktura pohlaví neprojevuje ve struktuře písma. Existuje tedy jako realita toliko písmo individuálně odlišné. Písmo »mužské« a »ženské« jest toliko pomysl, odvozený jednak z předpo-

⁶⁰⁾ Klímenko, N. I., Segaj, M. J.: O sisteme identifikacionnyh priznakov písma. Voprosy soveršenstvovanija metodiky sudebno-počerkovedčeskoj ekspertizy. Moskva 1968, s. 57.

⁶¹⁾ Granovskij, G. L.: Ispolzovanie priznakov písmennoj reči v kriminalističeskoj ekspertize. Moskva 1976, s. 27.

⁶²⁾ Vul, S. M.: Sudebno-avtorovedčeskaja ekspertiza, sovremennoje, sostojanije, perspektivy. Kijev 1972, s. 71.

⁶³⁾ Lukaševič a kol.: Citovaná práce, s. 20.

⁶⁴⁾ Orlová, V. F.: Citovaná práce, s. 16.

⁶⁵⁾ Kulagin, P. G., Kolonutová, A. I.: K voprosu ob ustanovleniji dannyh ličnosti po počerku. Trudy VNII OOP SSSR, n. 10, Moskva 1967.

⁶⁶⁾ Lisičenko, V. K., Barbašina, V. M., Varfolomejeva, T. V.: K voprosu ob opredeleniji po počerku tipologičeskich osobenostej ličnosti. Materialy vse-sojuznoj naučnoj konferenciji, Moskva 1972.

⁶⁷⁾ Možnosti určování pohlaví na základě ručního písma se zabývala celá řada autorů již dlouhou řadu let. Z jejich široké škály uvádím alespoň: Kulagin, Kolonutová: Ekspertnaja metodika diferenciaciji rukopisej na mužskije i ženskije. MV, Moskva 1970; Sonnemann, U.: Handwriting Analysis as a Psychodiagnostic Tool. A study in General and Clinical Graphology. Grune and Stratton, New York 1964; Wagner, L.: Graphologische Forschungen. Wilhelm Braumüller Verlag, Wien 1974; Widacki, J., Legień, M.: Próba różnicowania písma recznego mezcyn i kobiet. Katowice 1979; Widla, T.: Cechy plci w písmie recznym. Katowice 1986.

Tito autoři vesměs shodně uvádějí pravděpodobnost určení, resp. rozlišení pohlaví z písma kolem 65—75 % úspěšných odhadů. Jejich výzkumy jsou budovány převážně na typování znaků písma charakteristických pouze pro jedno pohlaví. Přiznávají, že tyto typické znaky pro jedno pohlaví se stejně dobře mohou vyskytnout i u pohlaví druhého.

kladu, že slabší údy ženiny produkují jemnější písemné tahy, jednak z tradičního předpokladu o zásadní rozdílnosti muže a ženy.⁶⁸⁾ Příhoda přitom vychází z vlastních poměrně rozsáhlých experimentů a empirických výzkumů. Rovněž k zajímavému výsledku zkoumání došel v rámci svých experimentů Widla,⁶⁹⁾ který zjistil, že laici dokáží odhadnout pohlaví na základě písma se stejnou úspěšností jako fundovaní znalci. Odborné znalosti znalce nejsou totiž, jak se ukazuje, pro toto typování rozhodující.

Dále je třeba si uvědomit, že usuzování na vlastnosti pisatele, jako jsou *profese, národnost, stupeň dosaženého vzdělání, sociální příslušnost*, je možné provádět na základě rozboru jazykových aspektů řeči nebo písma. Výsledky zkoumání by však neměly mít charakter znaleckých posudků. Usuzování na tyto a některé další vlastnosti pisatele na základě grafických znaků písma nelze, podle mého soudu, dosud provádět jinak než formou odhadů. Takto získané informace mohou mít svůj význam při vyšetřování některých druhů trestných činů, např. při tvorbě vyšetřovacích verzí, předpokládají však velmi citlivý přístup orgánů vyšetřování, neboť není zcela zřejmé, zda je můžeme považovat za opodstatněné domněnky.

Není bez zajímavosti, že v některých zemích, a to i kapitalistických, se v rámci kriminalistického zkoumání dokumentů neidentifikační otázky zásadně neřeší. Jako příklad uvádím stanovisko interní směrnice Home Office v Birminghamu, kde se výslovně říká: „... znalec nemůže stanovit pohlaví, věk či povahu osoby z jejího rukopisu.“⁷⁰⁾

Současné metody písmoznaleckého zkoumání

Historický vývoj zkoumání ručního písma dal vzniknout celé řadě metod, více či méně efektivních, přežitých i takových, z jejichž základů vycházejí písmoznalci dodnes. Ve své době se pokusil o její výčet Příhoda,⁷¹⁾ který kromě metod grafometrické, grafognostické, grafologické, patografické, analytické, srovnávací uvádí např. i metodu intuitivní. V Charkovském NIISE byla provedena anketa, které se zúčastnilo celkem 134 znalců, kteří měli odpovědět na otázku, jakou úlohu v jejich praktické činnosti sehrává *intuice*. 53 % znalců odpovědělo, že intuice jim pomáhá při jejich praktické činnosti.⁷²⁾ Význam intuice ve znalecké činnosti

⁶⁸⁾ Příhoda, V.: Pohlaví písma. Česká mysl XXXV, Orbis, Praha 1941, s. 173.

⁶⁹⁾ Widla, T.: Cechy pletí w pismie recznym. Katowice 1886, s. 97.

⁷⁰⁾ Srov. Home office-Forensic science service-information for the investigator — Document examination division. Birmingham 1987.

⁷¹⁾ Příhoda, V.: Výzkum dětského písma. Česká grafická unie, Praha 1941, s. 12 a násl.

⁷²⁾ A rocker, L. E.: Voprosy počerkovedčeskoj ekspertizy v ocenke ekspertov-počerkovedev. Kriminalistika i sudebnaja ekspertiza, Kijev 1972, s. 229.

nelze přeceňovat a ztěžít ji lze dnes s přihlédnutím k dosaženému stupni vědeckého poznání aplikovat jako metodu.

Současný vývoj metod písmoznaleckého zkoumání je možné situovat dvěma směry. První směr se orientuje na rozvoj teorie písmoznalectví, druhý rozvíjí metody praktické činnosti.

S postupným rozvojem věd *fyzologie a biomechaniky* je možné zkoumat písmo a celý jeho mechanismus s cílem určit zákonitosti i příčiny projevu psaní, jakož i zachovávání a změn znaků písma v různých podmínkách. Díky metodě *vědeckého experimentu* lze písmo zkoumat jako výsledek a psaní jako proces jednoho z druhů poznatelné činnosti člověka. Lze provádět i zkoumání některých vzájemných vztahů procesu psaní, jako např. vztah mezi stupněm vypracovanosti rukopisu, učením a procvičováním.

S tím souvisí i využívání *fyzilogických metod* za účelem zkoumání psacího pohybu. K těmto zkoumáním využívají experti⁷³⁾ EMG, jehož pomocí vyhledávají, fixují a analyzují procesy, které probíhají v nervově svalovém aparátu pišící osoby, a to v různých měněných podmínkách. „Za účelem využití metody automatizované analýzy pohybů a jejich výsledků,“ píše Šljachov, „byl sestaven přístroj ERIPP-5, jehož pomocí je možné získat, analyzovat a sestavit údaje o době a rychlosti pohybů při psaní, stupni zakřivení a sklonu osy pohybu a o průběhu tahů během psaní.“⁷⁴⁾

Využívání *matematické teorie pravděpodobnosti* je založeno na údajích o četnosti opakování různých variant znaků v písmu konkrétní osoby, které jsou vyjádřeny pomocí čísel. Podle četnosti opakování se určitého znaku je možné stanovit pravděpodobnost výskytu této varianty znaků i ve zkoumaném dokumentu. Jedná se o metodu, která zřejmě brzy pronikne do praktické činnosti znalců zvláště v souvislosti s možností zkoumání rukopisu za pomoci výpočetní techniky.

Jak k teoretickým, tak i praktickým zkoumáním lze využít metodu *modelování*. „Matematické modelování,“ jak uvádějí Akčurin, Vedenov a Sačkov, „je poloexperimentální a poloteoretická metoda poznání a objasnění zkoumaných přírodních jevů.“⁷⁵⁾ V písmoznalectví je možné využít modelových představ v procesu identifikačního expertního zkoumání. „Při zkoumání zvláštností písma expert stanoví myšlenkový model určitého znaku, vyčleněného na základě sledování velkého počtu

⁷³⁾ Orlova, V. F., Slavuckaja, I. A.: Issledovanije vozmožnostej pismenodvigatel'no-vo navyka s pomoščju elektromiografičeskoj metodiky. Trudy CNIISE, Moskva 1970, s. 157—204.

⁷⁴⁾ Šljachov, A. R.: Nekotoryje problemy i puti razvitiya kriminalističeskoj tekhniki, sudebnoj ekspertizy i pravovoj kibernetiky. Trudy CNIISE, Moskva 1970, s. 13.

⁷⁵⁾ Ačkurin, I. A., Vedenov, M. F., Sačkov, J. F.: O metodologičeskich problemach matematičeskovo modelirovanija v biologii. Matematičeskoje modelirovanije žiznennyh procesov. Moskva 1968, s. 8.

znaků písma, jako invariantní... Specifika modelování jsou využitelná ve speciální analýze, která musí zahrnovat: a) poznatelnost podstaty různých směrů v modelování, b) vzájemné vztahy těchto směrů v poznání různých stránek zkoumaného objektu.⁷⁶⁾ Použití metody modelování má své opodstatnění i při využívání kybernetických metod v písmoznalectví.

Druhý směr rozvoje metod písmoznalectví se orientuje na metody praktické činnosti. Za základní považujeme *pozorování* (sem patří jak mikroskopie, tak i pozorování v různých druzích neviditelného záření), *měření*, *analýzu*, *syntézu*. Blažek a Valeška považují za specifickou metodu praktické činnosti písmoznaleckého zkoumání „kombinaci metod analytické a srovnávací s některými prvky metody grafometrické“.⁷⁷⁾

Zajímavé členění písmoznaleckých metod podává Šachtarina.⁷⁸⁾ Při svém členění vychází z metodiky zkoumání a v rámci jejích etap jmenuje metodu pozorování, analyticko-popisnou, stanovení faktu o padělání, grafickou metodu analýzy písemných znaků, pravděpodobnostní metodu hodnocení různých zvláštních znaků a pravděpodobnostně statistickou metodu diferenciacie písma podle pohlaví a věku.

V posledních letech nastupuje intenzivní snaha o využití nejrůznějších technických prostředků a zařízení pro zkoumání grafických projevů, včetně automatizace. Tak zatímco *stereoskopický mikroskop* a zařízení umožňující *pozorování v neviditelných částech spektra* (Fluotest, Projektina atd.) se staly zcela běžnými a nepostradatelnými pomocníky znalce v jeho každodenní práci, pokoušejí se odborníci využívat ještě některá další zařízení s cílem dosažení vyšší efektivity expertízy.

Za účelem zjištění, v jakém pořadí následovaly na papíře jednotlivé tahy, byl úspěšně použit *přístroj Perth-O-Graph*, který vyrobila západoněmecká firma Perthen v Hannoveru. Tento přístroj pracuje tím způsobem, že diamantový hrot, uložený s vyloučením tření na elektromechanickém převodníku, provádí snímání tvaru povrchu. Poloměr hrotu se pohybuje mezi 0,001—0,005 mm a dotyková síla je cca 0,8 pondy. Snímací zařízení je vedeno paralelně s povrchem zkoumaného tělesa s velkou přesností po lineární nebo radiální dráze. Snímací špice pak registruje prohlubeniny na povrchu tělesa.⁷⁹⁾

⁷⁶⁾ Orlova, V. F.: Teorija sudebno-počerkovedčeskoj identifikaciji. Trudy VNIISE, Moskva 1973, s. 134 a 135.

⁷⁷⁾ Blažek, P., Valeška, J.: Expertíza ručního písma, SNB FS VB, Kriminalistický ústav, Praha 1984, s. 122.

⁷⁸⁾ Šachtarina, N. I.: Metody sudebno-počerkovedčeskovo issledovanija. Metody ekspertnych kriminalističeskich issledovanij. Ministerstvo justicii, Moskva 1977, s. 3—15.

⁷⁹⁾ Angermayer, Habersbrunner, Bühl: Přesné měření tvaru povrchu elektromechanickou cestou. Kriminalistik č. 10/68 — KP 2/1969, s. 36.

Obdobné zkoumání překrývajících se tahů prováděli sovětští experti pomocí *profilografu*.⁸⁰⁾ Není vyloučeno, že by bylo možné využít některý z těchto přístrojů ke zkoumání statického tlaku. Svoji roli by tu však zřejmě sehrál druh psacího prostředku a psací podložka.

Stejnou problematikou překrytých tahů se zabýval Bojko.⁸¹⁾ Provedl experiment, ve kterém jako technické pomůcky využil *elektronový mikroskop*. Jeho pomocí zkoumal uspořádání částic barev, které se projevovale buď uspořádaně nebo chaoticky. Výsledky jeho zkoumání byly pozitivní a ukázaly, že bude vhodné tuto metodu dále rozvíjet.

Závěrem

Kriminalistické zkoumání ručního písma si vybudovalo své pevné místo mezi metodami kriminalistické identifikace osob. Má bohaté uplatnění v řízení před soudem, a to jak ve věcech trestních, tak i občanskoprávních. Pro svůj typický objekt zkoumání — písmo, které je jednou z možností projevu lidské vůle a myšlenek, zůstává stále aktuální. Dokonalé využití nových metod zkoumání a vědeckých poznatků je zárukou jeho dalšího rozvoje v rámci kriminalistické vědy i praxe.

Ярмила Ганыкова

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ ЛИЦ ПО ПОЧЕРКУ

Резюме

Во введении статьи говорится о теоретических исходных пунктах криминалистической идентификации лиц и значения этого специфического метода криминалистической практической деятельности в уголовном процессе.

Почерк как специфическая форма отражения

Почерк, который представляет собой один из навыков человеческой деятельности, отражается в материальной среде специфическим образом. Познание свойств навыков делает возможным также определение свойств почерка.

Индивидуальность письма

Индивидуальный характер почерка формируется в соответствии с физическим и психическим развитием индивида. Возникновение индивидуальности почерка обусловлено созданием динамического стереотипа почерка, т. е., разработкой

⁸⁰⁾ Vasilevskij, A. N., Sacharova, E. A., Fetilatev, A. V.: Nekotoryje vozmožnosti profilografičeskovo issledovanija peresekajuščichsja štrichov. Trudy VNIISE, Moskva 1971, s. 109—116.

⁸¹⁾ Bojko, V. I.: Elektronno-mikroskopičeskoje opredelenije chronologičeskoj posledovatelnosti nanesenija peresekajuščichsja štrichov. Materialy vsesojuznoj naučnoj konferenciji, Moskva 1972, s. 60 a 61.

сложной системы условных рефлексов, связанных с внутренними и внешними условиями, при которых письмо реализуется.

Относительная устойчивость почерка

Относительная устойчивость почерка определяется м. п. гибкостью навыка письма, которая позволяет реагировать на изменения внешних и внутренних условий. Следующим фактором, оказывающим влияние на устойчивость, является степень овладения процессом письма определенным лицом.

Процесс овладения навыком письма

Процесс овладения навыком письма — это весьма сложный процесс. Для криминалистического идентификационного исследования имеет значение определение возрастного предела, в котором происходит как индивидуализация почерка, так и стабилизация этой индивидуализации. Строгое определение возрастного предела, с которого можно письмо считать индивидуальным, не является возможным, а именно по причине неравномерного развития каждого индивида. В практической деятельности следует овладеть некоторыми принципами, которые нужно применить при исследовании детского почерка.

Факторы, детерминирующие процесс письма

Процесс письма определяется целым рядом внешних и внутренних факторов. В некоторых случаях эти факторы либо прямо соответствуют ситуациям, в которых динамический стереотип образовался, и поэтому в письме они непосредственно не отражаются, либо их влияние настолько невелико, что гибкость и приспособляемость динамического стереотипа аннулирует их детерминацию. Можно, однако, встретить случаи, когда внутренние или внешние условия настолько отличаются друг от друга, что динамический стереотип справляется с ними лишь весьма трудно и поэтому в почерке произойдут определенные графические изменения, которые проявляются в форме отдельных букв или их элементов. Одно и то же изменение в почерке может иметь, однако, разную причину. При почерковедческом исследовании нужно обнаружить подлинную причину изменений, т. е., решать вопрос об их происхождении в самых широких взаимосвязях.

Краткое развитие методов изучения почерка

Историческое развитие методов исследования почерка приводит нас в настоящее время, когда друг другу противостоят метод графологический и почерковедческое исследование в целях идентификации лиц по почерку. В отрасль графологии продолжительное время включается все, что связано с почерком, и поэтому следует точно определить понятие и предмет графологии и последовательно отличать ее от почерковедения.

Графические и языковые аспекты исследования почерка

Почерк можно исследовать с двух аспектов, графического и языкового. Вопрос состоит в том, сообразно ли оба указанных аспекта включить в один вид исследования и оба в понятие почерковедения. В статье подчеркиваются различия между обеими сторонами исследования и рекомендуется их обособление в рамках двух экспертиз.

Неидентификационное исследование

Кроме идентификационного исследования рукописей все чаще говорят о т. наз. неидентификационных исследованиях. Их целью является определение личной характеристики неизвестного автора с определением условий, при которых

письмо возникало. Следует осознать, что результаты этих исследований не могут носить характер экспертиз, они, однако, могут использоваться в процессе составления следственных версий.

Современные методы почерковедческого исследования

Современное развитие методов почерковедческого исследования ориентируется по двум направлениям. Первое направление занимается развитием теории почерковедения, второе развивает методы практической деятельности. По мере постепенного развития наук физиологии и биомеханики можно исследовать письмо и весь его механизм с целью определить закономерности и причины письма, а также сохранения и изменений признаков письма в разных условиях. Весьма перспективно использование математической теории вероятности, моделирования, кибернетики и автоматизированных систем сбора, хранения и оценки рукописей.

Jarmila Hanyková

AKTUELLE FRAGEN DER IDENTIFIZIERUNG VON PERSONEN NACH IHRER HANDSCHRIFT

Zusammenfassung

Einleitend geht der Artikel auf die theoretischen Probleme der kriminalistischen Identifizierung von Personen und die Bedeutung dieser spezifischen Methode der Kriminalpraxis im Strafprozeß ein.

Die Schrift als spezifische Form der Widerspiegelung

Die Schrift, eine der Angewohnheiten der menschlichen Tätigkeit, widerspiegelt sich im materiellen Milieu auf spezifische Weise. Das Erkennen der Eigenschaften der Angewohnheiten erlaubt auch die Eigenschaften der Handschrift abzugrenzen.

Die Individualität des Schriftbildes

Der individuelle Charakter der Handschrift bildet sich in Übereinstimmung mit der somatischen und psychischen Entwicklung des Individuums heraus. Die Entstehung der Individualität der Schrift ist bedingt durch die Schaffung eines dynamischen Stereotypes des Schreibens, das heißt der Herausarbeitung eines komplizierten Systems bedingter Reflexe, die mit den inneren und äußeren Bedingungen zusammenhängen, unter denen geschrieben wird.

Die relative Beständigkeit des Schriftbildes

Die relative Beständigkeit des Schriftbildes ist unter anderem bedingt durch die Flexibilität der Schreibgewohnheit, die Reaktionen auf die äußeren und inneren Bedingungen ermöglicht. Ein weiterer Faktor, der die Beständigkeit beeinflusst, ist die Stufe der Beherrschung des Schreibprozesses durch die entsprechende Person.

Der Verlauf der Aneignung von Schreibgewohnheiten

Der Verlauf der Aneignung von Schreibgewohnheiten ist ein sehr komplizierter Prozeß. Für den Bedarf der kriminalistischen Identifizierungsuntersuchung ist die Feststellung der Altersgrenze, bis zu der es einerseits zur Individualisierung

der Handschrift und andererseits zur Stabilisierung dieser Individualisierung kommt, von Bedeutung. Die feste Bestimmung der allgemeinen Altersgrenze, ab der man das Schriftbild als individuell bezeichnen kann, ist nicht möglich, und zwar vor allem wegen der ungleichen Entwicklung jedes Individuums. In der praktischen Tätigkeit müssen sich einige Prinzipien angewöhnt werden, die bei der Untersuchung der kindlichen Handschrift angewandt werden müssen.

Die den Schreibprozeß determinierenden Faktoren

Der Schreibprozeß wird von einer ganzen Reihe von endogenen und exogenen Faktoren beeinflusst. In einigen Fällen entsprechen diese Faktoren direkt den Situationen, unter denen der dynamische Stereotyp entstand, und deshalb schlagen sie sich nicht direkt auf die Schrift nieder oder aber ihr Einfluß ist so klein, daß Flexibilität und Anpassungsfähigkeit des dynamischen Stereotyps ihre Determinierung annulliert. Wir können jedoch auf Fälle stoßen, unter denen die inneren und äußeren Bedingungen so verschieden sind, daß sich der dynamische Stereotyp nur schwer ausgleicht, und deshalb kommt es auch im Schriftbild zu bestimmten grafischen Veränderungen, die sich in der Form der einzelnen Buchstaben oder ihrer Elemente niederschlägt. Eine und dieselbe Veränderung der Schrift kann jedoch verschiedene Ursachen haben. Bei einer fachlichen Begutachtung muß die tatsächliche Ursache der Veränderungen festgestellt werden, das heißt, es muß die Frage nach ihrer Herkunft in den den breitesten Zusammenhängen gelöst werden.

Kurze Entwicklung der Untersuchungsmethoden der Handschrift

Die historische Entwicklung der Untersuchungsmethoden der Handschrift führt uns bis in die Gegenwart, wo sich die graphologische Methode und die Untersuchung eines Schriftfachmanns mit dem Ziel der Identifizierung einer Person nach der Handschrift gegenüberstehen. Unter den Bereich Graphologie wird langfristig all das eingeordnet, was mit der Schrift zusammenhängt, und deshalb werden Begriff und Gegenstand der Graphologie genau abgegrenzt und sie selbst konsequent von der Schriftkunde unterschieden.

Grafische und sprachliche Aspekte der Untersuchung der Handschrift

Die Handschrift kann von zwei Aspekten aus untersucht werden — dem grafischen und dem sprachlichen Aspekt. Die Frage besteht darin, ob beide in eine Art der Untersuchung gereiht werden sollten und beide unter dem Begriff Schriftkunde. Im Aufsatz werden die Unterschiede zwischen beiden Seiten der Untersuchung betont, und es wird ihre Verselbständigung im Rahmen zweier Expertisen vorgeschlagen.

Nichtidentifizierungsuntersuchung

Außer der Identifizierungsuntersuchung handgeschriebener Äußerungen wird immer häufiger über die sogenannten Nichtidentifizierungsmethoden gesprochen. Ihr Ziel besteht darin, eine persönliche Charakteristik des unbekanntes Schreibers zu erstellen mit gleichzeitiger Bestimmung der Bedingungen, unter denen die Schrift entstand. Man muß sich bewußt sein, daß die Ergebnisse dieser Untersuchungen nicht den Charakter von Expertisen haben können, sie können jedoch bei der Aufstellung der Untersuchungsversion genutzt werden.

Gegenwärtige Methoden der Schriftkundeuntersuchungen

Die gegenwärtige Entwicklung der Methoden der schriftkundlichen Untersuchungen orientieren sich in zwei Richtungen. Die erste Richtung verfolgt die Entwicklung der Theorie der Schriftkunde, die zweite entwickelt Methoden für die

Praxis. Mit der Entwicklung der Physiologie und Biomechanik kann die Schrift und ihr gesamter Mechanismus untersucht werden mit dem Ziel, die Gesetzmäßigkeiten und Ursachen der schriftlichen Äußerung sowie auch die Erhaltung und Veränderung der Schriftzeichen unter verschiedenen Bedingungen festzustellen. Eine große Perspektive bietet die Nutzung der mathematischen Wahrscheinlichkeitstheorie, der Modellierung, Kybernetik und der automatisierten Systeme der Sammlung, Speicherung und Auswertung handgeschriebener Äußerungen.

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

IURIDICA 1/1990

Redakční rada: prof. JUDr. Antonín Růžek, CSc. (předseda), doc. RSDr. Ján Gronský, CSc. (místopředseda), JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník), doc. JUDr. Jaroslav Drobník, CSc., prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc., prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc., doc. JUDr. Vladimír Němec, CSc., doc. JUDr. Květoslav Růžička, CSc., prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc., JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha, ve spolupráci s Čs. redakcí VN MON
Prorektor-editor doc. JUDr. Karel Malý, CSc.

Obálku navrhla Jarmila Lorencová
Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Dáno do tisku 19. 9. 1989

Vytiskl Tisk, sdružený podnik, závod 1, Brno, ul. 9. května 7

Vydání 1.

Náklad 550 výtisků

Tem. sk. 02/23

Brož. 15 Kčs

ISSN 0323-0619

46 018

Tem. sk. 02/23
Brož. Kčs 15,—